

Bachelorproject

Duurzaamheid in het Eems estuarium

Een onderzoek naar de duurzaamheid van bedrijven in de Nederlandse havens van het Eems estuarium

Inhoudsopgave

<i>Onderdeel</i>	<i>Pagina</i>
Samenvatting	3
Leeswijzer	3
Hoofdstuk 1: Aanleiding	4
Hoofdstuk 2: Probleemstelling	5
Hoofdstuk 3: Theoretisch kader	6
Hoofdstuk 4: Methodologie	8
Hoofdstuk 5: Resultaten	12
5.1: <i>Wat is duurzaamheid?</i>	12
5.2: <i>Hoe kan men duurzaamheid van een bedrijf toetsen?</i>	14
5.3: <i>Wat is de bijdrage van duurzaamheid aan de beeldvorming van een bedrijf?</i>	15
5.4: <i>Hoe kunnen meetbare duurzaamheidscriteria worden gebruikt in de Eemshaven en de haven van Delfzijl?</i>	17
5.5: <i>Hoe kunnen bedrijven in de Eemshaven en de haven van Delfzijl gestimuleerd worden naar een meer duurzame ontwikkeling?</i>	19
Hoofdstuk 6: Conclusies	20
Literatuurlijst	21
Bijlage 1: Standaard Bedrijfsindeling 2008 (CBS, 2011)	23
Bijlage 2: Chang (2007)	50
Bijlage 3: Global Reporting Guidelines (Environment)	51
Bijlage 4: Environment Protection and Biodiversity Conservation Act	53
Bijlage 5: Waddentoets voor havens	56
Bijlage 6: Interviews	59
Bijlage 7: Peer review + eigen toelichting	65

Samenvatting

Dit onderzoek gaat over duurzaamheid van bedrijven in de havens van het Nederlandse gedeelte van het Eems estuarium (de Eemshaven en de haven van Delfzijl), en dan met name over :

- Houden bedrijven zich überhaupt bezig met duurzaamheid?
- De manieren waarop bedrijven kunnen worden gestimuleerd zich meer met duurzaamheid bezig te houden
- De invloed van de duurzaamheid van een bedrijf op het imago van een bedrijf.

Daarbij is een lijst met duurzaamheidscriteria opgesteld. Deze lijst kan als instrument dienen om duurzaamheid te toetsen. Er wordt geprobeerd een antwoord te vinden op de volgende vragen:

- Wat is duurzaamheid?
- Hoe kan duurzaamheid van bedrijven getoetst worden?
- Wat is de invloed van duurzaamheid op het imago of de beeldvorming van een bedrijf?
- Hoe kan duurzaamheid getoetst worden bij de bedrijven in beide havens?
- Hoe kan duurzame ontwikkeling in de beide havens worden gestimuleerd?

De verzamelde data is voor het grootste gedeelte afkomstig uit een literatuurstudie. Verder is er een aantal interviews afgenomen bij bedrijven uit de Eemshaven en de haven van Delfzijl.

Er worden in dit onderzoek meerdere stimuleringsfactoren voor duurzaamheid bekeken. Er wordt gepoogd een antwoord te vinden op de vraag: Welke stimuleringsfactor is het belangrijkste of heeft de meeste invloed op de besluitvorming van bedrijven omtrent duurzaamheid? Verder blijken er veel verschillende definities van duurzaamheid te bestaan. Bedrijven, woordenboeken en wetenschappers hanteren allemaal een andere definitie. Toch zijn er wel degelijk raakvlakken tussen de verschillende definities. Ook wordt er ingegaan op de verschillende manieren waarop duurzaamheid getoetst kan worden, en welke manier waarschijnlijk het beste is voor bedrijven in de Eemshaven en de haven van Delfzijl. Tot slot behandelt deze scriptie de relatie tussen de duurzame ontwikkelingen en het imago van een bedrijf.

Uit dit onderzoek komt naar voren dat de overheid de belangrijkste factor is in het bewegen van bedrijven richting duurzaamheid. Ook wordt duidelijk dat het investeren in duurzaamheid voor bepaalde bedrijven zeer belangrijk is voor de concurrentiepositie. Verder kan gezegd worden dat er weliswaar verschillende definities van duurzaamheid worden gehanteerd bij de bedrijven, ze denken er min of meer toch hetzelfde over. Ze hanteren een soort geoperationaliseerde versie van de wetenschappelijke definitie. Verder wordt duidelijk duurzaamheid het beste getoetst kan worden met behulp van een gecombineerde toets, omdat deze het meest compleet is, en bovendien aangepast is aan de beide havens. Hierbij moet ook vermeld worden dat de toets het beste door een onafhankelijke externe organisatie kan worden uitgevoerd, met medewerking van het bedrijf. Tot besluit wordt de invloed van duurzame ontwikkeling op het imago van een bedrijf behandeld. Alle bedrijven, met uitzondering van een recyclingbedrijf, geven aan dat duurzaamheid zeer belangrijk is voor de beeldvorming van hun bedrijf en dat ze eigenlijk niet achter kunnen blijven hierin. Dit wordt ondersteund door theorieën, waaruit blijkt dat door globalisering er een toenemende transparantie is waardoor steeds sneller de niet-duurzame bedrijven herkend worden. Deze bedrijven kunnen dan concurrentienadelen ervaren of hun productielicentie verliezen.

Leeswijzer

Deze bachelor scriptie begint met een samenvatting.

Vervolgens wordt in hoofdstuk 1 de aanleiding behandeld.

Hoofdstuk 2 gaat over de probleemstelling van de scriptie. Hier worden de hoofdvraag en de deelvragen uiteen gezet en voorzien van uitleg.

In hoofdstuk 3 komt het theoretisch kader aan bod. Hier worden een aantal relevante theorieën besproken. Ook wordt het conceptueel model hier weergegeven en van uitleg voorzien.

Hoofdstuk 4 gaat over de methodologie. Hier worden de gebruikte methoden van dataverzameling en data analyse toegelicht. Ook wordt hier uitgeweid over de manier waarop de verzameling van data is gegaan en wat de kwaliteit is van de data.

In hoofdstuk 5 worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd. Deze worden per onderzoeksvraag weergegeven.

In hoofdstuk 6 wordt de conclusie besproken.

Hoofdstuk 1: Aanleiding

Het is de bedoeling van dit onderzoek om de Waddenvereniging te ondersteunen bij een van haar doelstellingen: bedrijven te bewegen meer met het thema “duurzaamheid” bezig te zijn. Dit is nodig omdat volgens de Waddenvereniging het Eems estuarium behoorlijk vervuild is. Door het opstellen van duurzaamheidscriteria is het mogelijk de mate van duurzaamheid van een bedrijf te toetsen en aan de hand daarvan kan bepaald worden welk bedrijf het meest duurzaam is, en bij welke bedrijven er nog ruimte is voor verbetering. Het meest duurzame bedrijf zal dan vervolgens de “Red de Eems Award” in ontvangst mogen nemen. De Award is een jaarlijks uit te reiken prijs, door de Waddenvereniging in 2009 ingesteld, bestemd voor personen, organisaties of bedrijven die iets positiefs doen ten behoeve van het Eems estuarium. De uitreiking vindt ieder jaar plaats rond de “Dag van de Eems”, de tweede zaterdag van oktober. Afgelopen jaar werd de Award uitgereikt aan de firma Dr. Greiser und Partner uit Emden. Op deze manier zal het bedrijf op een positieve manier in de media worden weergegeven. Dit moet tevens een stimulans zijn voor andere bedrijven om ook meer te investeren in duurzaamheid.

Hoofdstuk 2: Probleemstelling

Het doel van het onderzoek is het opstellen van duurzaamheidscriteria die binnen de context van het Eems estuarium functioneel zijn. Ter ondersteuning hiervan wordt de volgende hoofdvraag gebruikt:

- Hoe kunnen bedrijven in (de nabijheid van) het Eems estuarium gestimuleerd worden naar een meer duurzame ontwikkeling?

Het is voor dit onderzoek daarom belangrijk dat het begrip duurzaamheid gedefinieerd wordt. Zonder definitie is het onmogelijk om het onderzoek uit te voeren. Ook is het van belang om erachter te komen hoe duurzaamheid gemeten of getoetst moet worden, zowel in het algemeen als bij bedrijven in het Eems estuarium. Als de duurzaamheid van een bedrijf niet gemeten kan worden, dan valt ook niet te zeggen of het stimuleren van bedrijven naar een meer duurzame ontwikkeling enig effect heeft. Tot slot is het noodzakelijk om te weten te komen wat de invloed van duurzaamheid is op het imago of beeld van het bedrijf. Uit de literatuur is gebleken dat er een verband bestaat tussen het beeld en de winst van een bedrijf.

Daarom zijn de volgende deelvragen opgesteld:

- Wat is duurzaamheid?
- Hoe kan duurzaamheid van bedrijven getoetst worden?
- In hoeverre kan duurzaamheid bijdragen aan de beeldvorming van een bedrijf?
- Hoe kunnen meetbare duurzaamheidscriteria gebruikt worden bij bedrijven in de Eemshaven en de haven van Delfzijl?

Hoofdstuk 3: Theoretisch kader

De behoefte aan een zeker mate van welvaart wordt sociaal en cultureel geërfd, dat wil zeggen dat in een gemeenschap waar de welvaart hoog is, de vraag naar een hoge welvaart van generatie op generatie zal worden doorgegeven. Zelfs als de ecologische grenzen van een bepaald gebied worden overschreden (WCED, 1987). Juist daarom is het belangrijk om duurzame ontwikkeling ook in gebieden te stimuleren waar de welvaart relatief hoog is.

Bedrijven kunnen meerdere doelen hebben. Hieronder staan er een aantal uit Coen (2011):

- Korte termijn winstmaximalisatie
- Lange termijn winstmaximalisatie
- Grootte
- Status

Volgens Storck (2007) is het voor een bedrijf belangrijk om zich met lange termijn doelen bezig te houden. Hij haalt het voorbeeld aan van Enron, waar korte termijn denken het bedrijf kapot heeft gemaakt.

In hoofdstuk 5.5 wordt ingegaan op de manier waarop bedrijven in het onderzoeksgebied naar een meer duurzame ontwikkeling kunnen worden gestimuleerd. Volgens Dummet (2006) zijn er meerdere manieren waarop duurzame ontwikkelingen bij bedrijven kunnen worden gestimuleerd of afgedwongen. Hij noemt de volgende:

- Internationale afspraken
- Nationaal overheidsbeleid
- Krachten in de markt
- Maatschappelijke groeperingen
- NGO's

De belangrijkste drijfveren voor bedrijven om überhaupt iets in de bedrijfshuishouding te veranderen zijn de volgende:

- Wetgeving van de overheid of de dreiging hiervan
- Overheidssubsidies
- Kostenbesparingen
- Voordelen op de markt
- Bescherming of verbetering van de reputatie en het merk
- Vermijden van risico, of het reageren op een ongeluk of een milieubedreiging
- Een bijzonder gedreven persoon binnen de organisatie die iets wil veranderen
- Druk van aandeelhouders
- Druk van consumenten
- Druk van NGO's
- Verwachtingen vanuit de gemeenschap

De bovenstaande drijfveren van bedrijven kunnen worden gerangschikt op de waarde die bedrijven zelf aan de drijfveren hechten. Vooral voor een organisatie als de Waddenvereniging, die duurzaamheid wil stimuleren, is dit van belang. De rangschikking van drijfveren, of stimulansen, wordt geïllustreerd in onderstaande tabel 1. De getallen onder 'Major importance' geven aan hoeveel bedrijfsleiders de bijbehorende stimulans als primaire stimulans heeft aangevinkt. Onder 'Secundaire importance' staat het aantal bedrijfsleiders dat de bijbehorende stimulans als secundaire stimulans heeft aangevinkt.

Driver	Major importance	Secondary importance	Total
Government legislation or threat	13	4	17
Government incentive policies	0	1	1
Cost savings	2	3	5
Market advantage	0	2	2
Protect or enhance reputation and/or brand	3	5	8
Avoiding risk or response to accident	1	4	5
Champion	1	3	4
Pressure from shareholders	0	2	2
Pressure from consumers	1	5	6
Pressure from NGOs	0	0	0
Societal expectation	0	2	2

Tabel 1. Het belang van bepaalde stimulansen voor bedrijfsleiders (Dummet, 2006)

In tabel 1 is duidelijk te zien dat de belangrijkste drijfveer van bedrijven gebaseerd is op wetgeving van de overheid of dreiging daarvan. Andere studies in Zweden en het Verenigd Koninkrijk bevestigen dit met scores van 70% en 79% (Emtairah et al., 2002 & Faruk, 2002).

Overheidsbemoediging is niet alleen de belangrijkste drijfveer van bedrijven om te investeren in duurzaamheid. Een meerderheid van de bedrijven staat positief tegenover overheidsbemoediging. Zelfs de tegenstanders van overheidsbemoediging kunnen hierin positieve punten vinden. Veel bedrijven vinden het nodig dat ze een beetje begeleid worden op het gebied van duurzaamheid. Naast een pakket met stimulerende maatregelen mogen er van de bedrijven ook best dwingende maatregelen worden ingevoerd om duurzaamheid te bevorderen. Het lijkt er een beetje op dat bedrijven wel willen investeren in duurzaamheid, maar niet durven omdat ze bang zijn dat ze hierdoor een verslechterde concurrentiepositie zullen krijgen (Dummet, 2006).

Dummet komt met het voorbeeld van het bedrijf Rover, dat in de jaren 80 veel geld investeerde in een schonere motor om de wetgeving voor te zijn. Toen de overheid van het Verenigd Koninkrijk toch de meer vervuilende motoren goedkeurde had Rover eigenlijk het geïnvesteerde geld weggegooid (Dummet, 2006).

Hoofdstuk 4: Methodologie

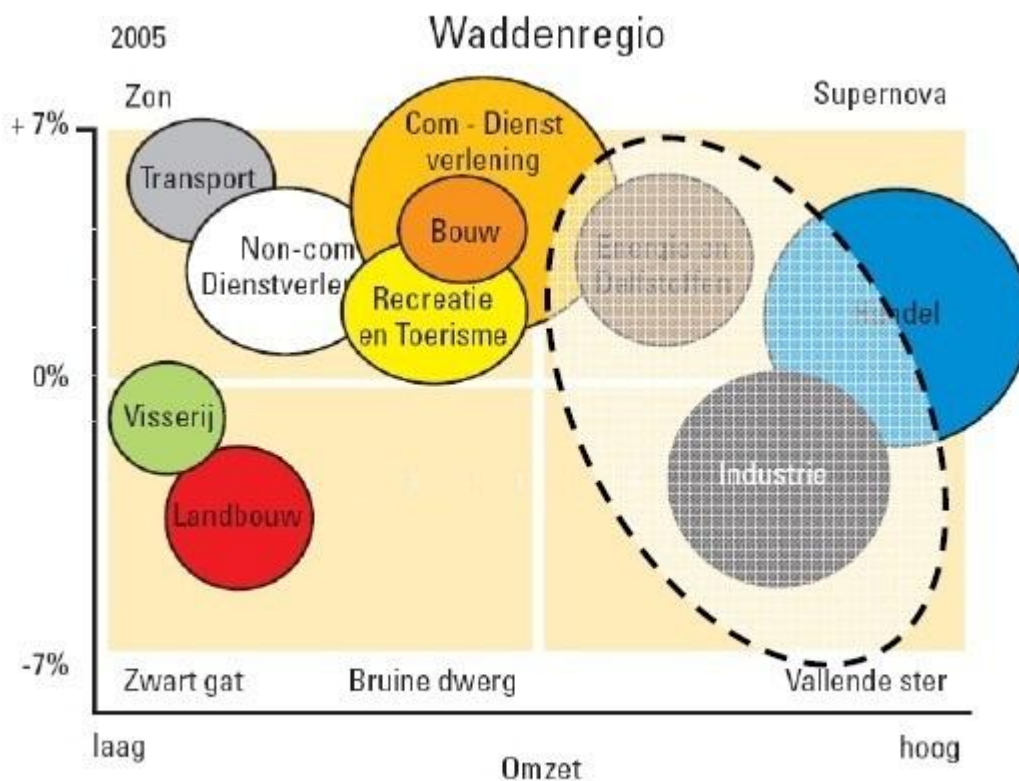
Het grootste gedeelte van de onderzoeksvragen wordt beantwoord door middel van een literatuurstudie. Er is eerst in het theoretisch kader een overzicht van de theorie van duurzaamheid gemaakt, om die vervolgens toe te passen op het gebied. Toch is bij drie onderzoeksvragen (5.1, 5.3, 5.5) ook getracht om deze mede te beantwoorden door interviews met beleidsmedewerkers van bedrijven gevestigd in ofwel de Eemshaven, ofwel de haven van Delfzijl (zie voor de interviews bijlage 6). Dit is gedaan om te bepalen of de theorie enigszins strookt met de realiteit van het bedrijfsleven in een afgebakend gebied.

Eerst is op het grootste gedeelte van de onderzoeksvragen gepoogd om een antwoord te vinden via een literatuurstudie. Dit hield in dat er werd geprobeerd zoveel mogelijk bronnen over het onderwerp duurzaamheid van bedrijven te vinden, en daarna een selectie te maken van relevante artikelen.

De interviews zijn deels telefonisch, deels via email afgenomen. De bedrijven kregen vooraf aan het interview – via de email – de keuze voorgelegd waar hun voorkeur naar uit ging. De reden hiervoor is dat het afnemen van deze interviews voornamelijk zo laagdrempelig mogelijk moest zijn. Na 2 werkdagen werd er, als nog geen antwoord was gegeven op de interviewvragen, telefonisch contact opgenomen met de bedrijven. In een aantal gevallen werd dan alsnog per email geantwoord, in een aantal andere gevallen kon het interview telefonisch plaatsvinden en in sommige gevallen kon er, voornamelijk door tijdgebrek van de beleidsmedewerker van het bedrijf, geen interview plaatsvinden. Er zijn 3 interviews telefonisch afgenomen bij 2 bedrijven, en de overige 3 interviews bij 3 bedrijven zijn via de email beantwoord. Alle interviews zijn – op verzoek van de interviewees – geanonimiseerd.

Helaas is het zo dat interviews die via de email zijn afgenomen veelal minder volledig zijn; het is niet mogelijk om door te vragen. Ook kunnen er bepaalde vragen verkeerd geïnterpreteerd worden via de email. (O’Leary, 2010). Om een zo hoog mogelijke respons te hebben is er desalniettemin voor gekozen om antwoorden via de email toe te laten.

Om te bepalen welke bedrijven er geïnterviewd moesten worden is er eerst bepaald welke sectoren er aanwezig zijn in beide havens. Onderstaand figuur 1, ontleend aan een rapport van een consultancy bureau, laat een aantal verschillende sectoren zien.

Economische momentopname Waddenregio/ Eemsdelta Triple E (Bron: Bade, 2007)

Figuur 1. Sectoren in de Waddenregio

Op de Y-as van deze figuur staat de jaarlijkse economische groei. Op de X-as staat de jaarlijkse omzet van laag naar hoog. In deze figuur staat aangegeven welke sectoren dominant aanwezig zijn in de Waddenregio. Dit zijn de volgende:

- Energie en delfstoffen
- Industrie
- Handel

Op basis van figuur 1, overleg met Ester Kuppen (Waddenvereniging) en bestudering van de website van beide havens (Groningen Seaports, 2011) zijn de sectoren zoals genoemd in het theoretisch kader verder gespecificeerd. De volgende clusters zijn daar uit gekomen:

- Energie
- Chemie
- Metaal
- Afval(recycling)
- Vervoer over zee, scheepvaart

Uit deze clusters is willekeurig een aantal bedrijven uitgekozen om te interviewen, waarbij geprobeerd werd om uit elke cluster in ieder geval 1 bedrijf te interviewen. Dit is gedeeltelijk gelukt. Tabel 2 maakt dit duidelijk.

Sector	Aantal
Energie	2
Chemie	0
Metaal	1*
Afval (recycling)	1
Vervoer over zee, scheepvaart	1

Tabel 2: Aantal geïnterviewde bedrijven per sector. * staat voor een gemengd bedrijf dat in meerdere sectoren actief is

Er is ook gekozen voor een bepaald gebied. Als er in deze scriptie wordt gesproken over het Eems estuarium dan wordt het gebied zoals aangegeven in figuur 2 bedoeld.

Figuur 2. Eems estuarium (Waddenvereniging, 2011)

Binnen het Eems estuarium is gekozen voor de Eemshaven en de haven van Delfzijl. Het gebied wordt hieronder (figuur 3) ter illustratie weergegeven.

Figuur 3. De Eemshaven en de haven van Delfzijl (Waddenvereniging, 2010)

De beslissing om het onderzoek te richten op de Eemshaven en de haven van Delfzijl is genomen op basis van advies van Romke Kats van de Waddenvereniging. Hierbij hebben gegevens van het CBS ook een belangrijke ondersteunende rol gespeeld. Het leeuwendeel van de bedrijvigheid in het Nederlandse gedeelte van het Eems estuarium bevindt zich in de Eemshaven en de haven van Delfzijl.

In onderstaande tabellen 3 en 4 zijn de gegevens uit 2009 van het CBS (2011) van de vestigingen van bedrijven in de gemeentes die grenzen aan het Eems estuarium, waarbij vestiging als volgt wordt gedefinieerd: “Elke afzonderlijk gelegen ruimte, terrein of complex van ruimten of terreinen, benut door een bedrijf voor de uitoefening van de activiteiten” (CBS, 2011).

	Onderwerpen	Vestigingen	Vestigingen	Vestigingen
	Bedrijfstakken	A-U Alle economische activiteiten	C Industrie	D Energievoorziening
Perioden	Regio's	aantal	aantal	aantal
2009	Delfzijl	1295	80	5
2009	Eemsmond	915	65	5
2009	Reiderland	330	10	0

Tabel 3: Bedrijven; vestigingen naar bedrijfstak (SBI 2008) en gemeenten, 1 januari (CBS, 2011)

	Onderwerpen	Vestigingen	Vestigingen
	Bedrijfstakken	E Waterbedrijven en afvalbeheer	H Vervoer en opslag
Perioden	Regio's	aantal	aantal
2009	Delfzijl	5	235
2009	Eemsmond	0	40
2009	Reiderland	0	20

Tabel 4: Bedrijven; vestigingen naar bedrijfstak (SBI 2008) en gemeenten, 1 januari (CBS, 2011)

Reiderland is per 1 januari 2010 is opgegaan in een nieuwe gemeente (Oldambt). Daarom zijn de gegevens uit 2009 gebruikt. Op basis van deze gegevens bevindt 87% van de bedrijven in de Nederlandse gemeentes die aan het Eems estuarium grenzen zich in Delfzijl of Eemsmond. Van de sectoren die van belang zijn (B, C, D, E en H) zit 93,5% in Delfzijl of Eemsmond. Sector B (delfstofwinning) is niet in de tabel opgenomen omdat deze sector in alle gemeentes afwezig was.

In bijlage 1 staat precies welke bedrijven en sectoren bij welke letter horen volgens de SBI 2008 methode van het CBS.

Hoofdstuk 5: Resultaten

5.1: Wat is duurzaamheid?

Er zijn vele definities van het begrip duurzaam, of sustain in het Engels. Er zijn 2 verschillende soorten bronnen gebruikt om definities te vinden. Er is voor deze 2 bronnen gekozen om het begrip duurzaam vanuit verschillende invalshoeken te bekijken:

- Wetenschappelijke literatuur
- Interviews met bedrijven in het onderzoeksgebied (voor de vertaling van wetenschap naar praktijk)

Wetenschappelijke literatuur

Er bestaan in de wetenschap verschillende definities van het begrip duurzaam, of duurzaamheid. Volgens E&MJ (2005) zijn er meer dan 60 verschillende definities.

Volgens Vos (2007), die verschillende definities van duurzaamheid heeft vergeleken, hebben bijna alle definities de volgende kernelementen in zich:

- Er wordt geprobeerd een relatie te leggen tussen economie, omgeving en milieu
- Er wordt geprobeerd aandacht te geven aan de gelijkheid van verschillende generaties
- Er wordt geprobeerd te benadrukken dat duurzaamheid verder gaat dan het houden aan wetten en regels.

Volgens de UNGA in 2005 zijn er 3 componenten, of “pillars”, voor duurzame ontwikkeling:

1. Economische ontwikkeling
2. Sociale ontwikkeling
3. Milieubescherming

Om voor duurzame ontwikkeling te zorgen is het volgens de UNGA belangrijk dat er geïnvesteerd wordt in al deze 3 componenten.

Een specifiek voorbeeld van een definitie wordt genoemd door Carsten (2010). Deze definitie noemt Carsten “de lange termijn, 7^e generatie blik van de Iroquois”. Hij luidt als volgt: “Het maken van besluiten gebaseerd op het effect dat deze besluiten hebben op zowel de huidige generatie als de 7 generaties die nog moeten volgen”.

Een wat meer uitgebreide definitie komt van het E&MJ (2005). Deze definitie is bedoeld voor mijnbouwbedrijven. Hierbij moeten de volgende 7 vragen met “ja” worden beantwoord om in aanmerking te kunnen komen voor het stempel ‘duurzaam’:

1. Zijn er afspraken met betrokkenen gemaakt en werken die goed?
2. Zal het welzijnsniveau van mensen constant blijven of verbeteren tijdens en na afloop van het project of de operatie?
3. Wordt rekening gehouden met de integriteit van het milieu op de lange termijn?
4. Is de economische levensvatbaarheid van het bedrijf verzekerd; is de gemeenschap en de regionale economie beter af zowel tijdens als na afloop van de operatie?
5. Blijft de levensvatbaarheid van traditionele niet-marktgerelateerde activiteiten in de gemeenschap en de omgeving op hetzelfde niveau of verbeterd deze door het project of de operatie?
6. Zijn de regels, drijfveren en bevoegdheden die nodig zijn nu aanwezig en zullen ze lang genoeg aanwezig zijn om eventuele consequenties van het project of de operatie aan te pakken?
7. Is er een evaluatiemethode waarmee het effect van het project op mensen en ecosystemen in termen van netto positief of negatief kan worden gemeten; en is er een systeem aanwezig waardoor deze evaluatie regelmatig kan worden herhaald?

Interviews met bedrijven uit het onderzoeksgebied

De verschillende geïnterviewde beleidsmedewerkers van bedrijven hielden er ook verschillende definities op na. Hieronder een selectie van deze definities:

- De mate waarin iets lang gebruikt kan worden
- Werken met het oog op de toekomst en het milieu
- Produceren met zo weinig mogelijk nadelige invloed voor de omgeving
- Gebruik van hergebruikbaar, afbreekbaar en natuurneutraal materiaal
- Denken aan de kinderen, de toekomstige generaties

Een deel van deze definities is erg pragmatisch van aard. Het is in dat geval een soort van geoperationaliseerde versie van de theorie, toepasbaar op het bedrijf of de sector waarin de

beleidsmedewerker werkzaam is. Een aantal beleidsmedewerkers heeft echter een iets meer ideologische definitie, die wat dichter bij de theorie ligt.

Er is in deze scriptie gekozen voor de definitie van de commissie Brundtland (1987) te gebruiken. Deze definitie wordt door veel wetenschappers gedeeld en gebruikt en is daarom de meest gangbare. Het is ook een brede definitie. Hierdoor behelst deze definitie alle sectoren en bedrijven in de Eemshaven en de haven van Delfzijl. Hij luidt als volgt: “Duurzaamheid is het (proberen te) voldoen aan de behoefte van het heden zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen” (WCED, 1987).

In deze scriptie wordt voornamelijk de component milieubescherming benadrukt. Hier is voor gekozen omdat deze component het dichtst bij de doelstelling van het onderzoek staat. Ook de opdrachtgever (de Waddenvereniging) houdt zich voornamelijk bezig met die component.

5.2: Hoe kan men duurzaamheid van een bedrijf toetsen?

Als een externe organisatie onderzoek wil doen naar de duurzaamheid van een bedrijf dan kan een duurzaamheidsrapport zeer bruikbaar zijn. Hoe coöperatiever het bedrijf zich daarbij opstelt, hoe meer informatie dit duurzaamheidsrapport kan bevatten. Wanneer gekeken wordt naar de coöperatie van bedrijven bij het opstellen van een duurzaamheidsrapport dan kan er op 3 verschillende manieren getoetst worden:

- Op vrijwillige basis door het bedrijf zelf
- Op vrijwillige basis met behulp van of door een externe organisatie
- Op onvrijwillige basis door een externe organisatie

Voor de registratie van de wereldwijde duurzaamheid van bedrijven is het van belang dat bedrijven überhaupt de moeite nemen om duurzaamheid te (laten) meten en rapporteren. Volgens Gray (2007) doet slechts maximaal 4% van de multinationale ondernemingen dit. BP is hier een voorbeeld van. In Nederland doet maar liefst 1/3 van de 100 grootste bedrijven aan het rapporteren van duurzaamheid. Hierbij moet wel vermeld worden dat de iets kleinere bedrijven aanmerkelijk minder met het rapporteren van duurzaamheid bezig is. De medische, chemische en elektronica bedrijven zijn hier doorgaans het meest actief in, terwijl detailhandel en financiële dienstverleners de minst actieve sectoren zijn (Gray, 2007).

Het vrijwillig opstellen van een duurzaamheidsrapport gebeurt ook in een deel van de haven van Delfzijl, middels een duurzaamheidsjaarverslag dat door Chemie Park Delfzijl wordt opgesteld (Chemie Park, 2009). Het feit dat dit op vrijwillige basis gebeurt is zowel zijn kracht als zijn zwakte.

Het is zijn kracht omdat het een initiatief is van de bedrijven zelf, en daardoor wordt het initiatief ook gesteund door de bedrijven die dit doen. Er zijn geen regels die het bedrijf tegenhouden om zich hiermee bezig te houden en het is vaak een experimenteel proces (Gray, 2007).

Het is zijn zwakte omdat er maar heel weinig bedrijven zijn die dit doen. Ook volgt deze manier van rapporteren dikwijls de dan geldende trend of mode. Verder is de manier van rapporteren vaak onvolledig; bedrijven laten soms cruciale informatie weg, of ze meten bepaalde dingen niet die wel van belang zijn voor de volledigheid. De kritiek op deze vrijwillige vorm van rapporteren van duurzaamheid is dan ook dat de geproduceerde rapporten misleidend kunnen zijn en voornamelijk in het belang zijn van het bedrijf. De vermoedens hiervoor worden versterkt doordat bedrijven vaak huiverig zijn om bewijs te leveren voor hun claims van duurzame productie. De duurzaamheidsrapporten die de laatste jaren worden gemaakt worden hierdoor beschouwd als bedreigingen voor duurzaamheid. Dit hoeft niet per sé te komen door onwil van bedrijven. Het kan ook komen door onkunde van bedrijven (Gray, 2007).

Naast het vrijwillig opstellen van een duurzaamheidsrapport kunnen externe organisaties ook proberen om een duurzaamheidsrapportage op te stellen zonder de medewerking van een bedrijf. In de regel is dat moeilijk, omdat doorgaans niet alle details en kenmerken van een bedrijf toegankelijk zijn voor het publiek. Omdat bedrijven zelf vaak niet de kunde of de wil hebben is het daarom voor de volledigheid van een duurzaamheidsrapport belangrijk dat bedrijven hulp van externe organisaties accepteren bij het rapporteren van duurzaamheid.

5.3: Wat is de bijdrage van duurzaamheid aan de beeldvorming van een bedrijf?

De beeldvorming van een bedrijf is iets anders dan de identiteit van een bedrijf. Identiteit is de manier waarop een bedrijf zichzelf of zijn producten probeert te identificeren of positioneren. Het beeld of de beeldvorming van een bedrijf is de manier waarop het publiek het bedrijf of de producten van het bedrijf ziet. Het beeld dat van een bedrijf bestaat en de identiteit van het bedrijf kunnen volledig los van elkaar staan. Het is daarom belangrijk om energie te steken in de manier waarop het bedrijf wordt gepresenteerd (Shoemaker, 2000).

De volgende zaken hebben volgens Brønn et al. (2009) te maken met de beeldvorming van een bedrijf:

- Aandeelhouders voeren druk uit op bedrijven om “het juiste ding” te doen
- Consumenten willen dat bedrijven rekening houden met mensenrechten en het milieu
- Mensen die een baan zoeken zullen eerder bij een bedrijf met een goed image
- Mensen die werken bij een bedrijf dat moeite doet om de samenleving te verbeteren zijn trouwer naar het bedrijf toe

De beeldvorming (of het imago) van een bedrijf is zeer belangrijk voor de concurrentiepositie. Het is bepalend voor het succes – of het gebrek aan succes – van een bedrijf. Beeldvorming is zelfs zo belangrijk dat 97% van de senior en middle managers aangeven dat het beeld wat er bestaat van het bedrijf voor een belangrijk deel verantwoordelijk is voor de successen of het falen van een bedrijf. Het gaat de consumenten niet alleen om de kwaliteit van de goederen of diensten, maar ook om het beeld wat er bestaat van het bedrijf dat deze goederen of diensten levert (Marken, 1990). Dit wordt bevestigd door Graham (1996), die aangeeft dat de manier waarop een bedrijf wordt gezien door zijn klanten, concurrenten, het publiek, de overheid en de media een sterk effect heeft op het succes van het bedrijf. Ook Shoemaker (2000) laat zien dat het beeld van het bedrijf de belangrijkste manier van adverteren is. Mensen hebben hun mening over het bedrijf al gevormd voordat ze een product hebben gekocht. Deze mening kan een sterk effect hebben op de keuze van mensen voor bepaalde producten. Als een van een bedrijf een positief beeld bestaat dan zijn de producten van dat bedrijf een stuk makkelijker te verkopen.

Volgens Chang (2007) zullen investeerders van een bedrijf met een ongezonde beeldvorming hun aandelen proberen te verkopen, zelfs als er winst gemaakt wordt. Chang verwijst naar bedrijven die betrokken waren in financiële schandalen, zoals Enron en WorldCom.

Chang beweert ook dat bedrijven, en met name multinationale ondernemingen, nu veel meer rekening moeten houden met maatschappelijk verantwoord ondernemen dan vroeger. Door globalisering, verbeteringen in communicatietechnologieën en meer betrokkenheid van overheden is nu veel vaker duidelijk welke bedrijven leveranciers zijn voor andere bedrijven. Kortom, er is nu veel meer transparantie. Deze transparantie zorgt er voor dat een grote multinationale onderneming negatief in het nieuws kan komen door bepaalde activiteiten van één van de leveranciers van het bedrijf.

Chang geeft ook aan dat er een sterke relatie is tussen de maatschappelijke verantwoordelijkheid van een bedrijf, het beeld dat er bestaat van het bedrijf en de economische prestaties van het bedrijf (zie bijlage 1).

Lo (2007) komt tot een soortgelijke conclusie. Volgens Lo is er een positieve relatie tussen de duurzaamheid en de marktwaarde van een bedrijf. Dezelfde relatie wordt door Lo gevonden tussen de duurzaamheid en de verkoopcijfers van een bedrijf.

Dat investeren op het gebied van duurzaamheid invloed heeft op het beeld van het bedrijf vinden ook veel CEO's. 93% Van de CEO's gelooft dat duurzaamheidskwesties cruciaal zullen zijn voor het toekomstige succes van hun bedrijf. 72% Van de CEO's bevestigt dat de belangrijkste redenen voor het bedrijf om wat te doen aan duurzaamheid te maken hebben met de uitstraling van het merk, het vertrouwen dat er in het merk wordt gesteld en de reputatie van het merk (tabel 4). Kortom, het beeld van het bedrijf of merk (McKeown, 2010).

Redenen	Percentage CEO's
Merk, vertrouwen en reputatie	72%
Potentie voor inkomstengroei of kostenreductie	44%
Persoonlijke motivatie	42%
Vraag vanuit consument of klant	39%
Initiatieven vanuit eigen personeel	31%
De impact van ontwikkelingsachterstanden van het bedrijf	29%
Overheden of aandeelhouders	24%
Druk van investeerders	12%

Tabel 5. Redenen voor CEO's om iets aan duurzaamheid te doen (McKeown, 2010)

Volgens Sturdivant (2008) is er een duidelijk verband tussen het investeren in groene toepassingen en een beter bedrijfsimago. Hij zegt dat een “groener” bedrijf meer winst maakt en betere en efficiëntere producten levert.

Uit bovenstaande bronnen blijkt dat duurzaam ondernemen belangrijk is voor het beeld van bedrijven, en daar ook een grote invloed op heeft. Het is daarom voor bedrijven van belang dat zij niet onderschatten wat het effect van duurzaam ondernemen is op de overlevingskansen.

Dit idee wordt ondersteund door de interviews met bedrijven. Vooral de energiebedrijven geven aan dat ze duurzaamheid belangrijk achten voor de beeldvorming van het bedrijf. Één van de energiebedrijven gaf zelfs aan dat duurzaamheid onderdeel was van de presentatie van het bedrijf, en dat het zeer belangrijk is voor de concurrentiepositie. De overige bedrijven, met uitzondering van het recyclingbedrijf, gaven ook aan dat de investeringen die zij deden in duurzame ontwikkeling werden omgezet in een positief beeld van het bedrijf. Het recyclingbedrijf gaf aan dat zij per definitie al veel met duurzaamheid doen, dat ze daar ook om bekend staan en dat de gestelde interviewvraag eigenlijk niet op hen van toepassing was.

5.4: Hoe kunnen meetbare duurzaamheidscriteria worden gebruikt in de Eemshaven en de haven van Delfzijl? Een manier om duurzaamheid te toetsen is het kwantificeren van duurzaamheid. Hiervoor moet duurzaamheid meetbaar zijn. Het moet in getallen of scores uitgedrukt kunnen worden. Het kwantificeren van duurzaamheid is met name van belang als men de gegevens wil gebruiken om vergelijkingen te trekken. Hiervoor bestaan verschillende instrumenten. Men kan hierbij gebruik maken van de performance indicators (in dit geval die van “environment”) uit de “Sustainability Reporting Guidelines” (globalreporting.org, 2011, zie bijlage 3). Ook het “Australia Bureau of Statistics” (Australian Government, 2011) heeft indicatoren voor het meten van duurzaamheid opgesteld in het document “Guidelines for section 516A reporting – environment protection and biodiversity conservation act 1999” (zie bijlage 4). Omdat dit onderzoek over 2 havens gaat is ook de waddentoets voor havens erbij betrokken (zie bijlage 5). Deze is gemaakt door de Waddenvereniging. Om samen te vatten staan hieronder de thema’s die de toetsen behandelen.

Sustainability Reporting Guidelines (SRG) (Environment)

- Gebruikte materialen (gewicht, volume, gerycled)
- Energie (energieconsumptie, energiebesparing, ‘groen’ energieverbruik)
- Water (water(her)gebruik, invloed op waterwingebied)
- Biodiversiteit (nabijheid van en impact op beschermde gebieden, of gebieden met een hoge biodiversiteit, strategieën en acties om mogelijke impact te verminderen)
- Emissie, afvoerwater en afval (zie bijlage)
- Producten en services (initiatieven om de impact van producten en services op het milieu te verzachten, recyclebaarheid van de verpakking van de producten)
- Compliance (hoeveel boetes/sancties heeft het bedrijf ontvangen voor milieuovertredingen)
- Transport (impact op het milieu door het transport van de goederen)
- Totaal (totale uitgaven aan milieubescherming en investeringen daarin door bedrijf)

Environment Protection and Biodiversity Conservation Act (EPBCA)

- Energieconsumptie, hoeveelheid groene energie
- Afvalproductie, hoeveelheid recyclebaar
- Waterverbruik, hoeveelheid grijs- en regenwater
- Broeikasgasemissies (luchtvervuiling)
- Papierverbruik en recycling
- Voertuigen in gebruik (transport & vervoer)
- Zaken van (inter)nationaal belang
- Land dat geruimd, geconserveerd, vervuild of opnieuw beplant is
- Diersoorten en ecologische gemeenschappen (biodiversiteit)

Waddentoets voor havens (WVH)

- Duisternis, gebruik van licht
- Behoud cultuurhistorisch landschap
- Open landschap, massiviteit, beperking ruimtebeslag
- Biodiversiteit
- Risico’s (veiligheid)
- Water(bodem)kwaliteit
- Geluidhinder
- Diepte en breedte vaargeul, omgang met getijden
- Energie
- Vervoer
- Afval
- Vervuiling lucht en bodem
- Waterverbruik
- Transparantie milieubeleid
- Uitwisseling tussen bedrijven van energie, water en grondstoffen
- Utility sharing

De thema's van bovenstaande toetsen komen terug in het artikel van Tahir (2010). Tahir beschrijft ook hoe indicatoren kunnen worden geselecteerd. Daar zal in dit onderzoek geen verdere aandacht naar uit gaan.

Om tot een optimaal resultaat te komen wat betreft het meten van havenbedrijven kan het nuttig zijn om deze drie toetsen te combineren. Daar waar de ene toets niets over zegt kan dan de andere toets inspringen. De thema's op de gecombineerde toets zouden er dan als volgt uit zien:

Gecombineerde toets

- Gebruikte materialen (SRG)
- Energie (SRG + WVH + EPBCA)
- Water (SRG + WVH + EPBCA)
- Biodiversiteit (SRG + WVH + EPBCA)
- Emissie, afvoerwater, afval, vervuiling lucht + bodem (SRG + WVH + EPBCA)
- Producten en services (SRG)
- Compliance (SRG)
- Transport & Vervoer (SRG + WVH + EPBCA)
- Totaal (SRG)
- Papierverbruik (EPBCA)
- Zaken van (inter)nationaal belang (EPBCA)
- Duisternis, gebruik van licht (WVH)
- Behoud cultuurhistorisch landschap (vervuiling, herbeplanting) (WVH + EPBCA)
- Open landschap, massiviteit, beperking ruimtebeslag (WVH)
- Risico's (veiligheid) (WVH)
- Geluidhinder (WVH)
- Diepte en breedte vaargeul, omgang met getijden (WVH)
- Transparantie milieubeleid (WVH)
- Uitwisseling tussen bedrijven van energie, water en grondstoffen (WVH)
- Utility sharing (WVH)

Deze gecombineerde toets omvat veel verschillende thema's. Niet alle thema's zullen voor elk bedrijf van toepassing zijn, maar deze toets zal in ieder geval veel duidelijkheid kunnen verschaffen over de duurzaamheid van een bedrijf in de Eemshaven of de haven van Delfzijl. De resultaten van de gecombineerde toets moeten altijd gekwantificeerd in een prestatiematrix (zoals in bijlage 3, 4 en 5) worden weergegeven. Alleen op die manier kunnen de verschillende bedrijven met elkaar vergeleken worden (Sijsma 2006). Omdat een aantal thema's van met name de WVH kwalitatief zijn opgesteld kan dit lastig zijn. Hiervoor kan dan een schaal worden gebruikt (bijvoorbeeld van 1 tot 5 of van 1 tot 10).

5.5: Hoe kunnen bedrijven in de Eemshaven en de haven van Delfzijl gestimuleerd worden naar een meer duurzame ontwikkeling?

Volgens Dummet (2006) is de overheid de voornaamste stimuleringsfactor voor bedrijven om meer te investeren in duurzaamheid.

Uit de uitkomsten van een eigen analyse van een aantal zelf afgenomen interviews uit het onderzoeksgebied kan worden beweerd dat het beeld dat Dummet schetst niet overal op gaat. Uit de interviews is gebleken dat de overheid niet of nauwelijks van invloed is op de duurzame ontwikkeling van bedrijven. Slechts een enkel bedrijf geeft aan dat de overheid van grote invloed is en ook veel doet aan stimulering van duurzame ontwikkeling. Het leeuwendeel van de geïnterviewde bedrijven geeft aan dat ze niet of nauwelijks gestimuleerd worden door overheidsinstanties, en een enkel bedrijf geeft zelfs aan zich gehinderd te voelen door strenge regelgeving. Alle bedrijven zijn het er wel over eens dat de overheid in potentie de grootste invloed kan uitoefenen op de duurzaamheid van bedrijven in de beide havens, met name door middel van overheidssubsidies. Uit één van de interviews blijkt echter dat de overheid haar positie van potentieel meest machtige invloedsfactor niet waar kan maken door middel van succesvolle ondersteuningsacties. Één van de respondenten gaf aan actief contact te hebben gezocht met de overheid. Deze respondent was bezig met het plannen van een investering van rond de 50×10^6 euro. Nadat de respondent contact had gezocht met deze overheidsinstantie om te informeren naar duurzame mogelijkheden in zijn investeringsplannen liet de overheidsinstantie niets meer van zich horen. De respondent besloot hierop om – met beperkte kennis van duurzaamheid – op eigen houtje verder te gaan met het project. In het interview heeft deze respondent aangegeven dat het mogelijk is dat het project hierdoor minder duurzaam is geworden dan wellicht mogelijk zou zijn geweest.

Een andere mogelijke factor van invloed op de duurzaamheid in beide havens zijn non-gouvernementele organisaties (NGO's) zoals de Waddenvereniging. De Waddenvereniging heeft een prijs ontworpen voor bedrijven die gevestigd zijn in het Eems estuarium, de "Red de Eems award" genoemd. Uit de interviews is gebleken dat geen van de respondenten bekend is met deze prijs. Ook denken bedrijven dat het ontvangen van de Red de Eems award weinig oplevert. Het is mogelijk dat deze twee gegevens in verband met elkaar staan. Immers, als de award niet bekend is, waarom zou het dan – in termen van positieve publiciteit – wat opleveren?

Verder geven bedrijven aan dat ze denken dat het met de natuurkwaliteit van de Eems wel goed gaat. Hiermee staan ze lijnrecht tegenover de Waddenvereniging. Hierdoor is ook wellicht enigszins te verklaren dat een meerderheid van de bedrijven NGO's als mogelijke factor van invloed op duurzaamheid niet erkennen. Er is een energiebedrijf dat aangeeft dat NGO's wel degelijk invloed hebben, omdat ze "je scherp houden" en een "draagvlak creëren". De respondenten van dit energiebedrijf geven echter bij elke mogelijke factor aan dat deze van invloed is. Mede daarom zijn NGO's op dit moment waarschijnlijk niet van erg grote invloed. Tot slot komt uit de interviews dat een deel van de respondenten (2 van de 5) het gevoel hebben helemaal niet gesteund te worden door een organisatie in het werken naar een meer duurzame ontwikkeling.

Hoofdstuk 6: Conclusies

In dit onderzoek is geprobeerd aan te tonen dat er verschillend over duurzaamheid wordt gedacht. Bedrijven vertalen het begrip naar een meer operationele term die voor hen van toepassing is. In grote lijnen komen de verschillende definities wel overeen, namelijk het gebruiken van duurzame materialen die natuurneutraal (= geen invloed op de natuur) zijn en het denken aan de toekomst.

Verder kan worden gezegd dat bij het toetsen van duurzaamheid een onafhankelijke externe organisatie betrokken moet zijn om de toets geloofwaardig te laten zijn. Te veel toetsen worden door bedrijven misbruikt om te weerleggen dat ze niet duurzaam zijn. En te veel toetsen zijn tegelijkertijd onbruikbaar omdat ze door onkunde niet goed zijn afgenomen.

In dit onderzoek komt ook naar voren, zowel uit de literatuur als uit de interviews, dat bedrijven veel waarde hechten aan beeldvorming, of het imago van het bedrijf. Dit is logisch, omdat bedrijven met een positief imago een hogere winst kunnen realiseren en betere producten leveren. Het investeren in duurzaamheid kan een positieve bijdrage leveren aan de beeldvorming van een bedrijf. Aan de andere kant wordt het voor bedrijven steeds moeilijker om schadelijke activiteiten verborgen te houden voor het publiek door een toenemende transparantie. Het is voor bedrijven – zo blijkt uit interviews en de literatuur – eigenlijk noodzakelijk om te investeren in duurzame oplossingen om een goede concurrentiepositie te behouden. In dit onderzoek is ook een samengestelde toets ontwikkeld waarmee kan worden getest hoe duurzaam de bedrijven in de Eemshaven en de haven van Delfzijl eigenlijk zijn ten opzichte van elkaar. Deze toets is daarom goed te gebruiken bij het bepalen van de winnaar van de “Red de Eems award”. Hierbij moet echter wel vermeld worden dat coöperatie van de bedrijven cruciaal is.

Verder is getracht om erachter te komen welke factor nu het meeste invloed heeft op duurzame ontwikkeling in het gebied. In overeenkomst met de literatuur is gebleken dat de overheid de doorslaggevende factor is. Alle bedrijven geven echter aan dat de overheid nog veel meer kan doen voor de duurzaamheid van het gebied, met name in de vorm van overheidssubsidies.

Tot slot zijn er uit de interviews drie zaken naar voren gekomen die van belang zijn voor de Waddenvereniging en de Red de Eems award:

- Bedrijven zijn niet bekend met de Red de Eems award
- Bedrijven denken dat het ontvangen van de Red de Eems award weinig oplevert
- Bedrijven hebben de indruk dat het met de natuur in het Eems estuarium wel goed gaat

Om de duurzaamheid onder bedrijven in het onderzoeksgebied te bevorderen is de voornaamste aanbeveling aan de Waddenvereniging om meer energie te steken in het bekend maken van de Red de Eems award en meer doen aan voorlichting over de stand van zaken wat betreft de natuurkwaliteit van het Eems estuarium. Verder kan de Waddenvereniging proberen om meer druk te leggen op de overheid om overheidssubsidies te verstrekken. Tot slot kan de Waddenvereniging meer optreden als een actieve informatieverstrekker en ondersteunende factor op het gebied van duurzame investeringen.

dit een beperkte studie is geweest, kan met name op het gebied van interviews nog meer uitgezocht worden. Er kan op basis van deze scriptie aanbevolen worden om hiernaar uitgebreider onderzoek te doen.

Literatuurlijst

Atkinson, G., Dietz, S., Neumayer, N. (2007), *Handbook of sustainable development*, UK: Edward Elgar Publishing Limited

Australian Government, 2011 (Australian bureau of statistics), *Section 516A of the Environment Protection and Biodiversity Conservation Act 1999*, geraadpleegd op 25-06-2011 via <http://www.environment.gov.au/epbc/publications/pubs/reporting-guidelines.pdf> en via <http://www.environment.gov.au/epbc/publications/pubs/performance-indicators-2003.pdf>

Bade, T., van der Schroeff, O. (2007), *Een zee van kansen*, Arnhem: Triple E productions

Brønn, P.S., Vidaver-Cohen, D. (2009), *Corporate motives for social initiative : legitimacy, sustainability or the bottom line?*, Journal of business ethics, vol. 87 (2009), afl. 1, pag. 91-109

Carsten, L. (2010), *Defining, inspiring, and implementing sustainability*, National civic review, ISSN 0027-9013, vol. 99 (2010), afl. 3 (09), pag. 11-17 (6)

CBS (2011), geraadpleegd op 03-06-2011 via <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=80234NED&D1=0&D2=0,3,6-7,9-11,16&D3=0-4,6-9,11-15,17-37,39-43,46-56,58-87,89-139,141,143-151,153-160,162-179,181-191,193,195-222,224-236,238-280,282-287,289-331,333-371,373-377,379-423,425-440,442-465&D4=3&HDR=T,G1&STB=G3,G2&VW=T>

Chang, C-P. (2007), *The relationships among corporate social responsibility, corporate image and economic performance of high-tech industries in Taiwan*, Quality & Quantity, vol. 43 (2009), afl. 3, pag. 417-429

Chemie Park (2009), geraadpleegd op 23-06-2011 via http://www.chemiepark.nl/Nl/Mens_Milieu/Duurzaamheidsjaarverslag%202009.pdf

Coen et al (2011), *The Oxford handbook of business and Government – Edited by David Coen, Wyn Grant, and Graham Wilson*, geraadpleegd op 26-06-2011 via http://books.google.com/books?id=0HaQEkeQT5EC&pg=PA7&hl=nl&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false

Dummett, K. (2006), *Drivers for corporate environmental responsibility*, Environment, development and sustainability; vol. 8 (2006), afl. 3, pag. 375-389 / 2006

Emtairah, T., Jacobsson, N., Kogg, K., Lissinger, L. and Mont, O.: 2002, *Who Creates the Market for Green Products? An Analysis of the Role of Different Actors in Relation to Supply and Demand of Green Products*, Stockholm, Swedish Environmental Protection Agency.

E&MJ (2005), *Defining Sustainable Development: Not as Easy as it Sounds*, E&MJ: Engineering & Mining Journal, vol. 206 (2005), afl. 6 (01 07), pag. 4 (2)

Faruk, A. (2002), *Corporate responsibility: beyond niceness*, Directions, The Ashridge Journal, Summer 2002.

Graham, J.R. (1996), *Building the right company image*, Supervision vol. 57 (1996), afl. 7 (01 07), pag. 4 (2)

Gray, R., Bebbington, J. (2007), *Corporate sustainability: accountability or impossible dream?* in “the handbook of sustainable development”

Groningen Seaports, geraadpleegd op 08-06-2011 via www.groningen-seaports.nl

- Lo, S. F. en Sheu, H.J. (2007), *Is Corporate Sustainability a Value-Increasing Strategy for Business?*, in Corporate governance : an international review, ISSN 0964-8410 vol. 15 (2007), afl. 2, pag. 345-358 (14)
- Marken, G.A. (1990), *Corporate image – we all have one, but few work to protect and project it*, Public Relations Quarterly, vol. 35 (1990), afl. 1 (01 03), pag. 21 (4)
- McKeown, E. (2010), *CEOs Find Sustainability As Critical Business Driver*, T+D; Sep2010, Vol. 64 Issue 9, p24-24, 1p
- O’Leary, Z. (2010), *The essential guide to doing your research project*, Londen, UK: SAGE publications ltd
- Sijtsma, F.J. (2006), *Project evaluation, sustainability and accountability: combining cost-benefit analysis (CBA) and multi-criteria analysis (MCA)*, Groningen : Stichting Ruimtelijke Economie Groningen
- Shoemaker, C. (2000), *Book review: Marketing Corporate Image: The company as your number one product*, Journal of consumer marketing, vol. 17 (2000), afl. 5, pag. 455-466
Global Reporting, *Sustainability Reporting Guidelines*, geraadpleegd op 03-06-2011 via <http://www.globalreporting.org/NR/rdonlyres/53984807-9E9B-4B9F-B5E8-77667F35CC83/0/G31GuidelinesinclTechnicalProtocolFinal.pdf>
- Storck, W.J. (2007), *BUSINESS - INSIGHTS - Report advises companies to focus on long-term goals, not short-term earnings projections*, in Chemical and engineering news : news edition of the American Chemical Society, ISSN 0009-2347 vol. 85 (2007), afl. 32, pag. 28 (1)
- Sturdivant, J. (2008), *It’s easy to be green*, Wearable business ; Aug2008, Vol. 12 Issue 7, p24-25, 2p
- Tahir, A.C. en Darton, R.C. (2010), *The Process Analysis Method of selecting indicators to quantify the sustainability performance of a business operation*, in Journal of cleaner production, ISSN 0959-6526, vol. 18 (2010), afl. 16 (11), pag. 1598-1608 (10)
- United Nations General Assembly (2005), *2005 World Summit Outcome*, geraadpleegd op 27-05-2011 via http://data.unaids.org/Topics/UniversalAccess/worldsummitoutcome_resolution_24oct2005_en.pdf
- United Nations Global Compact (2010), *A new era of sustainability*, geraadpleegd op 05-06-2011 via http://www.unglobalcompact.org/docs/news_events/8.1/UNGC_Accenture_CEO_Study_2010.pdf
- Vos, O. (2007), *Defining sustainability: a conceptual orientation*, Journal of chemical technology and biotechnology : international journal of biotechnical and chemical processes, ISSN 0268-2575, vol. 82 (2007), afl. 4, pag. 334-339 (6)
- Waddenvereniging (2010) *Concept position paper; Toekomst Eemsdelta*, Harlingen.
- Waddenvereniging (2011), *figuur 3, Het Eems gebied*, geraadpleegd op 06-06-2011 via <http://www.waddenvereniging.nl/?module=vragenpagina&mid=7&wid=165>
- World Commission on Environment and Development (1987), *Our Common Future*, geraadpleegd op 25-03-2011 via <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm>.

Bijlages

Bijlage 1: Standaard Bedrijfsindeling 2008 (CBS, 2011)

*Standaard
Bedrijfs
Indeling
2008*

r

Centraal Bureau voor de Statistiek

juli 2008

B **Winning van delfstoffen**

06 *Winning van aardolie en aardgas*

06.1 Winning van aardolie

06.10 Winning van aardolie

06.2 Winning van aardgas

06.20 Winning van aardgas

08 *Winning van delfstoffen (geen olie en gas)*

08.1 Winning van zand, grind en klei

08.12 Winning van zand, grind en klei

08.9 Winning van overige delfstoffen

08.92 Winning van turf

08.93 Winning van zout

08.99 Winning van overige delfstoffen n.e.g.

09 *Dienstverlening voor de winning van delfstoffen*

09.1 Dienstverlening voor de winning van aardolie en aardgas

09.10 Dienstverlening voor de winning van aardolie en aardgas

09.9 Dienstverlening voor de winning van delfstoffen (geen olie en gas)

09.90 Dienstverlening voor de winning van delfstoffen (geen olie en gas)

C Industrie

10 Vervaardiging van voedingsmiddelen

10.1 Slachterijen en vleesverwerking

10.11 Slachterijen (geen pluimvee-)

10.12 Pluimveeslachterijen

10.13 Vleesverwerking (niet tot maaltijden)

10.2 Visverwerking

10.20 Visverwerking

10.3 Verwerking van aardappels, groente en fruit

10.31 Vervaardiging van aardappelproducten

10.32 Vervaardiging van fruit- en groentesap

10.39 Verwerking van groente en fruit (niet tot sap en maaltijden)

10.4 Vervaardiging van plantaardige en dierlijke oliën en vetten

10.41 Vervaardiging van plantaardige en dierlijke oliën en vetten (geen margarine en andere spijsvetten)

10.42 Vervaardiging van margarine en overige spijsvetten

10.5 Vervaardiging van zuivelproducten

10.51 Vervaardiging van zuivelproducten (geen consumptie-ijs)

10.52 Vervaardiging van consumptie-ijs

- 10.6 Vervaardiging van meel
 - 10.61 Vervaardiging van meel (geen zetmeel)
 - 10.62 Vervaardiging van zetmeel en zetmeelproducten

- 10.7 Vervaardiging van brood, banketbakkerswerk en deegwaren
 - 10.71 Vervaardiging van brood en vers banketbakkerswerk
 - 10.72 Vervaardiging van beschuit en koekjes en ander houdbaar banketbakkerswerk
 - 10.73 Vervaardiging van deegwaren

- 10.8 Vervaardiging van overige voedingsmiddelen
 - 10.81 Vervaardiging van suiker
 - 10.82 Verwerking van cacao en vervaardiging van chocolade en suikerwerk
 - 10.82.1 Verwerking van cacao
 - 10.82.2 Vervaardiging van chocolade en suikerwerk
 - 10.83 Verwerking van koffie en thee
 - 10.84 Vervaardiging van specerijen, sauzen en kruiden; zoutaffinage
 - 10.85 Vervaardiging van kant-en-klaarmaaltijden en snacks
 - 10.86 Vervaardiging van gehomogeniseerde voedingspreparaten en dieetvoeding
 - 10.89 Vervaardiging van overige voedingsmiddelen n.e.g.

- 10.9 Vervaardiging van diervoeders
 - 10.91 Vervaardiging van veevoeders
 - 10.92 Vervaardiging van voeders voor huisdieren

- 11 *Vervaardiging van dranken*
 - 11.0 Vervaardiging van dranken
 - 11.01 Vervaardiging van sterk alcoholische dranken door distilleren, rectificeren en mengen

- 11.02 Vervaardiging van wijn uit druiven
- 11.03 Vervaardiging van cider en van overige vruchtenwijnen
- 11.04 Vervaardiging van overige niet-gedistilleerde gegiste dranken
- 11.05 Vervaardiging van bier
- 11.06 Mouterijen
- 11.07 Vervaardiging van frisdranken; productie van mineraalwater en overig gebotteld water

12 Vervaardiging van tabaksproducten

- 12.0 Vervaardiging van tabaksproducten
- 12.00 Vervaardiging van tabaksproducten

13 Vervaardiging van textiel

- 13.1 Bewerken en spinnen van textielvezels
- 13.10 Bewerken en spinnen van textielvezels
- 13.2 Weven van textiel
- 13.20 Weven van textiel
- 13.3 Textielveredeling
- 13.30 Textielveredeling
- 13.9 Vervaardiging van overige textielproducten
- 13.91 Vervaardiging van gebreide en gehaakte stoffen
- 13.92 Vervaardiging van geconfectioneerde artikelen van textiel (geen kleding)
- 13.93 Vervaardiging van vloerkleden en tapijt

- 13.94 Vervaardiging van koord, bindgaren, touw en netten
- 13.95 Vervaardiging van gebonden textielvlies en artikelen daarvan (geen kleding)
- 13.96 Vervaardiging van technisch en industrieel textiel
- 13.99 Vervaardiging van overige textielproducten n.e.g.

14 Vervaardiging van kleding

- 14.1 Vervaardiging van kleding (geen bontkleding)
- 14.11 Vervaardiging van kleding van leer
- 14.12 Vervaardiging van werkkleding
- 14.13 Vervaardiging van overige bovenkleding
- 14.14 Vervaardiging van onderkleding
- 14.19 Vervaardiging van baby- en sportkleding en kledingaccessoires

- 14.2 Vervaardiging van artikelen van bont
- 14.20 Vervaardiging van artikelen van bont

- 14.3 Vervaardiging van gebreide en gehaakte kleding
- 14.31 Vervaardiging van gebreide en gehaakte kousen en sokken
- 14.39 Vervaardiging van gebreide en gehaakte kleding (geen kousen en sokken)

15 Vervaardiging van leer, lederwaren en schoenen

- 15.1 Looien en bewerken van leer; vervaardiging van koffers, tassen, zadel- en tuigmakerswerk; bereiden
en verven van bont
- 15.11 Looien en bewerken van leer; bereiden en verven van bont

15.12 Vervaardiging van koffers, tassen e.d. en van zadel- en tuigmakerswerk

15.2 Vervaardiging van schoenen

15.20 Vervaardiging van schoenen

16 Primaire houtbewerking en vervaardiging van artikelen van hout, kurk, riet en vlechtwerk (geen meubels)

16.1 Primaire houtbewerking en verduurzamen van hout

16.10 Primaire houtbewerking en verduurzamen van hout

16.10.1 Zagen en schaven en overige primaire houtbewerking

16.10.2 Verduurzamen van hout

16.2 Vervaardiging van artikelen van hout, kurk, riet en vlechtwerk (geen meubels)

16.21 Vervaardiging van fineer en plaatmateriaal op basis van hout

16.22 Vervaardiging van panelen voor parketvloeren

16.23 Vervaardiging van overig timmerwerk voor de bouw

16.23.1 Vervaardiging van deuren, ramen en kozijnen van hout

16.23.9 Vervaardiging van overig timmerwerk voor de bouw (geen deuren, ramen en kozijnen)

16.24 Vervaardiging van houten emballage

16.29 Vervaardiging van overige artikelen van hout en van artikelen van kurk, riet en vlechtwerk (geen meubels)

17 Vervaardiging van papier, karton en papier- en kartonwaren

- 17.1 Vervaardiging van papierpulp, papier en karton
 - 17.11 Vervaardiging van papierpulp
 - 17.12 Vervaardiging van papier en karton
 - 17.12.1 Vervaardiging van grafisch papier en karton
 - 17.12.2 Vervaardiging van papier en karton voor verpakking
 - 17.12.9 Vervaardiging van papier en karton (geen grafisch en niet voor verpakking)

- 17.2 Vervaardiging van papier- en kartonwaren
 - 17.21 Vervaardiging van verpakkingsmiddelen van papier en karton; vervaardiging van golfpapier en -karton
 - 17.21.1 Vervaardiging van verpakkingsmiddelen van papier en karton
 - 17.21.2 Vervaardiging van golfpapier en -karton
 - 17.22 Vervaardiging van huishoudelijke en sanitaire papierwaren
 - 17.23 Vervaardiging van kantoorbenodigdheden van papier
 - 17.24 Vervaardiging van behangselpapier
 - 17.29 Vervaardiging van overige papier- en kartonwaren

18 *Drukkerijen, reproductie van opgenomen media*

- 18.1 Drukkerijen en dienstverlening voor drukkerijen
 - 18.11 Drukkerijen van dagbladen
 - 18.12 Overige drukkerijen
 - 18.12.1 Drukkerijen van boeken e.d.
 - 18.12.2 Drukkerijen van tijdschriften
 - 18.12.3 Drukkerijen van reclame
 - 18.12.4 Drukkerijen van verpakkingen
 - 18.12.5 Drukkerijen van formulieren

- 18.12.9 Overige drukkerijen n.e.g.
- 18.13 Prepress- en premedia-activiteiten
- 18.14 Grafische afwerking en overige activiteiten verwant aan de drukkerij

- 18.2 Reproductie van opgenomen media
- 18.20 Reproductie van opgenomen media

- 19 Vervaardiging van cokesovenproducten en aardolieverwerking*
- 19.1 Vervaardiging van cokesovenproducten
- 19.10 Vervaardiging van cokesovenproducten

- 19.2 Aardolieverwerking
- 19.20 Aardolieverwerking
- 19.20.1 Aardolieraffinage
- 19.20.2 Aardolieverwerking (geen -raffinage)

- 20 Vervaardiging van chemische producten*

- 20.1 Vervaardiging van chemische basisproducten, kunstmeststoffen en stikstofverbindingen en van kunststof en synthetische rubber in primaire vorm
- 20.11 Vervaardiging van industriële gassen
- 20.12 Vervaardiging van kleur- en verfstoffen
- 20.13 Vervaardiging van overige anorganische basischemicaliën
- 20.14 Vervaardiging van overige organische basischemicaliën
- 20.14.1 Vervaardiging van petrochemische producten
- 20.14.9 Vervaardiging van overige organische basischemicaliën (geen petrochemische producten)

- 20.15 Vervaardiging van kunstmeststoffen en stikstofverbindingen
- 20.16 Vervaardiging van kunststof in primaire vorm
- 20.17 Vervaardiging van synthetische rubber in primaire vorm

- 20.2 Vervaardiging van verdelingsmiddelen en overige landbouwchemicaliën
- 20.20 Vervaardiging van verdelingsmiddelen en overige landbouwchemicaliën

- 20.3 Vervaardiging van verf, vernis e.d., drukinkt en mastiek
- 20.30 Vervaardiging van verf, vernis e.d., drukinkt en mastiek
- 20.4 Vervaardiging van zeep, wasmiddelen, poets- en reinigingsmiddelen, parfums en cosmetica
- 20.41 Vervaardiging van zeep, wasmiddelen, poets- en reinigingsmiddelen
- 20.42 Vervaardiging van parfums en cosmetica

- 20.5 Vervaardiging van overige chemische producten
- 20.51 Vervaardiging van kruit en springstoffen en van lucifers
- 20.52 Vervaardiging van lijm en bereide kleefmiddelen
- 20.53 Vervaardiging van etherische oliën
- 20.59 Vervaardiging van overige chemische producten n.e.g.
- 20.6 Vervaardiging van synthetische en kunstmatige vezels
- 20.60 Vervaardiging van synthetische en kunstmatige vezels

- 21 *Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten*

- 21.1 Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen
- 21.10 Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen

- 21.2 Vervaardiging van farmaceutische producten (geen grondstoffen)
- 21.20 Vervaardiging van farmaceutische producten (geen grondstoffen)

- 22 *Vervaardiging van producten van rubber en kunststof*
 - 22.1 Vervaardiging van producten van rubber
 - 22.11 Vervaardiging van rubberbanden en loopvlakvernieuwing
 - 22.19 Vervaardiging van producten van rubber (geen banden)

 - 22.2 Vervaardiging van producten van kunststof
 - 22.21 Vervaardiging van platen, folie, buizen en profielen van kunststof
 - 22.22 Vervaardiging van verpakkingsmiddelen van kunststof
 - 22.23 Vervaardiging van kunststofproducten voor de bouw
 - 22.29 Vervaardiging van overige producten van kunststof

- 23 *Vervaardiging van overige niet-metaalhoudende minerale producten*
 - 23.1 Vervaardiging van glas en glaswerk
 - 23.11 Vervaardiging van vlakglas
 - 23.12 Vormen en bewerken van vlakglas
 - 23.13 Vervaardiging van holglas
 - 23.14 Vervaardiging van glasvezels
 - 23.19 Vervaardiging en bewerking van overig glas, inclusief technisch glaswerk

 - 23.2 Vervaardiging van vuurvaste keramische producten
 - 23.20 Vervaardiging van vuurvaste keramische producten

 - 23.3 Vervaardiging van keramische producten voor de bouw
 - 23.31 Vervaardiging van keramische tegels en plavuizen

- 23.32 Vervaardiging van keramische producten voor de bouw (geen tegels en plavuizen)

- 23.4 Vervaardiging van overige keramische producten
 - 23.41 Vervaardiging van huishoudelijk en sieraardewerk
 - 23.42 Vervaardiging van sanitair aardewerk
 - 23.43 Vervaardiging van isolatoren en isolatiemateriaal van keramische stoffen
 - 23.44 Vervaardiging van overig technisch aardewerk
 - 23.49 Vervaardiging van overige keramische producten n.e.g.

- 23.5 Vervaardiging van cement, kalk en gips
 - 23.51 Vervaardiging van cement
 - 23.52 Vervaardiging van kalk en gips

- 23.6 Vervaardiging van producten van beton, gips en cement
 - 23.61 Vervaardiging van producten van beton voor de bouw en van kalkzandsteen
 - 23.61.1 Vervaardiging van producten van beton voor de bouw
 - 23.61.2 Vervaardiging van kalkzandsteen
 - 23.62 Vervaardiging van producten van gips voor de bouw
 - 23.63 Vervaardiging van stortklare beton
 - 23.64 Vervaardiging van mortel in droge vorm
 - 23.65 Vervaardiging van producten van vezelcement
 - 23.69 Vervaardiging van overige producten van beton, gips en cement

- 23.7 Natuursteenbewerking
 - 23.70 Natuursteenbewerking

- 23.9 Vervaardiging van overige niet-metaalhoudende minerale producten
 - 23.91 Vervaardiging van schuur-, slijp- en polijstmiddelen
 - 23.99 Vervaardiging van overige niet-metaalhoudende minerale producten (geen schuur-, slijp- en

polijstmiddelen)

- 24 *Vervaardiging van metalen in primaire vorm*
- 24.1 Vervaardiging van ijzer en staal en van ferrolegeringen
- 24.10 Vervaardiging van ijzer en staal en van ferrolegeringen
- 24.2 Vervaardiging van stalen buizen, pijpen, holle profielen en fittings daarvoor
- 24.20 Vervaardiging van stalen buizen, pijpen, holle profielen en fittings daarvoor
- 24.3 Overige eerste verwerking van staal
- 24.31 Koudtrekken van staven
- 24.32 Koudwalsen van bandstaal
- 24.33 Koudvervormen en koudfelsen
- 24.34 Koudtrekken van draad
- 24.4 Vervaardiging van edelmetalen en overige non-ferrometalen
- 24.41 Vervaardiging van edelmetalen
- 24.42 Vervaardiging van aluminium
- 24.43 Vervaardiging van lood, zink en tin
- 24.44 Vervaardiging van koper
- 24.45 Vervaardiging van overige non-ferrometalen
- 24.46 Smelten en raffineren van uranium
- 24.5 Gieten van metalen
- 24.51 Gieten van ijzer
- 24.52 Gieten van staal
- 24.53 Gieten van lichte metalen

- 24.54 Gieten van overige non-ferrometalen

- 25 *Vervaardiging van producten van metaal (geen machines en apparaten)*
 - 25.1 Vervaardiging van metalen producten voor de bouw
 - 25.11 Vervaardiging van metalen constructiewerken en delen daarvan
 - 25.12 Vervaardiging van metalen deuren, vensters en kozijnen

 - 25.2 Vervaardiging van reservoirs van metaal en van ketels en radiatoren voor centrale verwarming
 - 25.21 Vervaardiging van ketels en radiatoren voor centrale verwarming
 - 25.29 Vervaardiging van metalen tanks en reservoirs

 - 25.3 Vervaardiging van stoomketels (geen ketels voor centrale verwarming)
 - 25.30 Vervaardiging van stoomketels (geen ketels voor centrale verwarming)
 - 25.4 Vervaardiging van wapens en munitie
 - 25.40 Vervaardiging van wapens en munitie

 - 25.5 Smeden, persen, stampen en profielwalsen van metaal; poedermetallurgie
 - 25.50 Smeden, persen, stampen en profielwalsen van metaal; poedermetallurgie

 - 25.6 Oppervlaktebehandeling en bekleding van metaal; algemene metaalbewerking
 - 25.61 Oppervlaktebehandeling en bekleding van metaal
 - 25.62 Algemene metaalbewerking

 - 25.7 Vervaardiging van scharen, messen en bestek, hang- en sluitwerk en gereedschap
 - 25.71 Vervaardiging van scharen, messen en bestek
 - 25.72 Vervaardiging van hang- en sluitwerk

- 25.73 Vervaardiging van gereedschap

- 25.9 Vervaardiging van overige producten van metaal
- 25.91 Vervaardiging van stalen vaten e.d.
- 25.92 Vervaardiging van verpakkingsmiddelen van licht metaal
- 25.93 Vervaardiging van artikelen van draad en van kettingen en veren
- 25.94 Vervaardiging van bouten, schroeven en moeren
- 25.99 Vervaardiging van overige producten van metaal n.e.g.

- 26 *Vervaardiging van computers en van elektronische en optische apparatuur*

- 26.1 Vervaardiging van elektronische componenten en printplaten
- 26.11 Vervaardiging van elektronische componenten
- 26.12 Vervaardiging van elektronische printplaten

- 26.2 Vervaardiging van computers en randapparatuur
- 26.20 Vervaardiging van computers en randapparatuur

- 26.3 Vervaardiging van communicatieapparatuur
- 26.30 Vervaardiging van communicatieapparatuur

- 26.4 Vervaardiging van consumentenelektronica
- 26.40 Vervaardiging van consumentenelektronica

- 26.5 Vervaardiging van meet-, regel-, navigatie- en controleapparatuur en van uurwerken
- 26.51 Vervaardiging van meet-, regel-, navigatie- en controleapparatuur
- 26.52 Vervaardiging van uurwerken

- 26.6 Vervaardiging van bestralingsapparatuur en van elektromedische en elektrotherapeutische apparatuur
- 26.60 Vervaardiging van bestralingsapparatuur en van elektromedische en elektrotherapeutische apparatuur

- 26.7 Vervaardiging van optische instrumenten en apparatuur
- 26.70 Vervaardiging van optische instrumenten en apparatuur

- 26.8 Vervaardiging van informatiedragers
- 26.80 Vervaardiging van informatiedragers

- 27 *Vervaardiging van elektrische apparatuur*

- 27.1 Vervaardiging van elektromotoren, elektrische generatoren en transformatoren en van schakel- en verdeelinrichtingen
- 27.11 Vervaardiging van elektromotoren, elektrische generatoren en transformatoren
- 27.12 Vervaardiging van schakel- en verdeelinrichtingen

- 27.2 Vervaardiging van batterijen en accumulatoren
- 27.20 Vervaardiging van batterijen en accumulatoren

- 27.3 Vervaardiging van elektrische en elektronische kabels en van schakelaars, stekkers, stopcontacten
e.d.
- 27.31 Vervaardiging van kabels van optische vezels
- 27.32 Vervaardiging van overige elektrische en elektronische kabel
- 27.33 Vervaardiging van schakelaars, stekkers, stopcontacten e.d.

- 27.4 Vervaardiging van elektrische lampen en verlichtingsapparaten
- 27.40 Vervaardiging van elektrische lampen en verlichtingsapparaten

- 27.5 Vervaardiging van huishoudapparaten
- 27.51 Vervaardiging van elektrische huishoudapparaten
- 27.52 Vervaardiging van niet-elektrische huishoudapparaten

- 27.9 Vervaardiging van overige elektrische apparatuur
- 27.90 Vervaardiging van overige elektrische apparatuur

- 28 *Vervaardiging van overige machines en apparaten*

- 28.1 Vervaardiging van motoren, turbines, pompen, compressoren, appendages en drijfwerkelementen
- 28.11 Vervaardiging van motoren en turbines (niet voor vliegtuigen, motorvoertuigen en bromfietsen)
- 28.12 Vervaardiging van hydraulische apparatuur
- 28.13 Vervaardiging van niet-hydraulische pompen en compressoren
- 28.14 Vervaardiging van appendages
- 28.15 Vervaardiging van tandwielen, lagers en overige drijfwerkelementen

- 28.2 Vervaardiging van overige machines en apparaten voor algemeen gebruik
- 28.21 Vervaardiging van industriële ovens en branders
- 28.22 Vervaardiging van hijs-, hef- en transportwerktuigen
- 28.23 Vervaardiging van kantoormachines en -apparatuur (geen computers en randapparatuur)
- 28.24 Vervaardiging van pneumatisch en elektrisch handgereedschap
- 28.25 Vervaardiging van machines en apparaten voor industriële koeltechniek en klimaatregeling

- 28.29 Vervaardiging van overige machines en apparaten voor algemeen gebruik n.e.g.

- 28.3 Vervaardiging van machines en werktuigen voor de land- en bosbouw
- 28.30 Vervaardiging van machines en werktuigen voor de land- en bosbouw

- 28.4 Vervaardiging van gereedschapswerktuigen
- 28.41 Vervaardiging van gereedschapswerktuigen voor metaalbewerking
- 28.49 Vervaardiging van gereedschapswerktuigen niet voor metaalbewerking

- 28.9 Vervaardiging van overige machines, apparaten en werktuigen voor specifieke doeleinden
- 28.91 Vervaardiging van machines voor de metallurgie
- 28.92 Vervaardiging van machines voor de bouw en winning van delfstoffen
- 28.93 Vervaardiging van machines voor de productie van voedings- en genotmiddelen
- 28.94 Vervaardiging van machines voor de productie van textiel, kleding en leer
- 28.95 Vervaardiging van machines voor de productie van papier en karton
- 28.96 Vervaardiging van machines voor de kunststof- en rubberindustrie
- 28.99 Vervaardiging van overige machines, apparaten en werktuigen voor specifieke doeleinden
n.e.g.

29 *Vervaardiging van auto's, aanhangwagens en opleggers*

- 29.1 Vervaardiging van auto's
- 29.10 Vervaardiging van auto's

- 29.2 Carrosseriebouw; vervaardiging van aanhangwagens en opleggers
- 29.20 Carrosseriebouw; vervaardiging van aanhangwagens en opleggers
- 29.20.1 Carrosseriebouw
- 29.20.2 Vervaardiging van aanhangwagens en opleggers

- 29.3 Vervaardiging van onderdelen en toebehoren voor auto's
- 29.31 Vervaardiging van elektrische en elektronische onderdelen en toebehoren voor auto's
- 29.32 Vervaardiging van niet-elektrische en -elektronische onderdelen en toebehoren voor auto's

30 *Vervaardiging van overige transportmiddelen*

- 30.1 Scheepsbouw
- 30.11 Bouw van schepen en drijvend materieel (geen sport- en recreatievaartuigen)
- 30.12 Bouw van sport- en recreatievaartuigen
- 30.2 Vervaardiging van rollend spoor- en tramwegmaterieel
- 30.20 Vervaardiging van rollend spoor- en tramwegmaterieel
- 30.3 Vervaardiging van vliegtuigen en onderdelen daarvoor
- 30.30 Vervaardiging van vliegtuigen en onderdelen daarvoor
- 30.4 Vervaardiging van militaire gevechtsvoertuigen
- 30.40 Vervaardiging van militaire gevechtsvoertuigen
- 30.9 Vervaardiging van transportmiddelen n.e.g.
- 30.91 Vervaardiging van motor- en bromfietsen
- 30.92 Vervaardiging van fietsen en invalidenwagens
- 30.99 Vervaardiging van overige transportmiddelen n.e.g.

31 *Vervaardiging van meubels*

- 31.0 Vervaardiging van meubels
- 31.01 Interieurbouw en vervaardiging van bedrijfsmeubels
- 31.01.1 Interieurbouw
- 31.01.2 Vervaardiging van bedrijfsmeubels
- 31.02 Vervaardiging van keukenmeubels
- 31.03 Vervaardiging van matrassen
- 31.09 Vervaardiging van overige meubels

32 *Vervaardiging van overige goederen*

- 32.1 Slaan van munten; bewerken van edelstenen en vervaardiging van sieraden e.d.
- 32.11 Slaan van munten en medailles
- 32.12 Bewerken van edelstenen en vervaardiging van sieraden e.d. (geen imitatie)
- 32.13 Vervaardiging van imitatiesieraden

- 32.2 Vervaardiging van muziekinstrumenten
- 32.20 Vervaardiging van muziekinstrumenten

- 32.3 Vervaardiging van sportartikelen
- 32.30 Vervaardiging van sportartikelen

- 32.4 Vervaardiging van speelgoed en spellen
- 32.40 Vervaardiging van speelgoed en spellen
- 32.5 Vervaardiging van medische instrumenten en hulpmiddelen
- 32.50 Vervaardiging van medische instrumenten en hulpmiddelen
- 32.50.1 Tandtechnische bedrijven
- 32.50.2 Vervaardiging van medische instrumenten en hulpmiddelen (geen tandtechniek)

- 32.9 Vervaardiging van overige goederen
- 32.91 Vervaardiging van borstelwaren
- 32.99 Sociale werkvoorziening en vervaardiging van overige goederen n.e.g.
- 32.99.1 Sociale werkvoorziening
- 32.99.9 Vervaardiging van overige goederen n.e.g.

33 Reparatie en installatie van machines en apparaten

- 33.1 Reparatie van producten van metaal, machines en apparatuur
- 33.11 Reparatie van producten van metaal
- 33.12 Reparatie en onderhoud van machines
- 33.12.1 Reparatie en onderhoud van machines voor algemeen gebruik en machine-onderdelen (geen gereedschap)
- 33.12.2 Reparatie en onderhoud van pneumatisch en elektrisch gereedschap en gereedschapswerktuigen
- 33.12.3 Reparatie en onderhoud van machines voor een specifieke bedrijfstak
- 33.13 Reparatie van elektronische en optische apparatuur
- 33.14 Reparatie van elektrische apparatuur
- 33.15 Reparatie en onderhoud van schepen
- 33.16 Reparatie en onderhoud van vliegtuigen
- 33.17 Reparatie en onderhoud van overige transportmiddelen
- 33.19 Reparatie van overige apparatuur

- 33.2 Installatie van industriële machines en apparatuur
- 33.21 Installatie van ketels en tanks
- 33.22 Installatie van industriële machines
- 33.22.1 Installatie van machines voor algemeen gebruik (geen gereedschap)

- 33.22.2 Installatie van pneumatisch en elektrisch gereedschap en gereedschapswerktuigen
- 33.22.3 Installatie van machines voor een specifieke bedrijfstak
- 33.23 Installatie van elektronische en optische apparatuur
- 33.24 Installatie van elektrische apparatuur
- 33.29 Installatie van overige toebehoren

D Productie en distributie van en handel in elektriciteit, aardgas, stoom en gekoelde lucht

- 35 *Productie en distributie van en handel in elektriciteit, aardgas, stoom en gekoelde lucht*
 - 35.1 Productie van elektriciteit; transmissie en distributie van elektriciteit en aardgas
 - 35.11 Productie van elektriciteit
 - 35.11.1 Productie van elektriciteit door thermische, kern- en warmtekrachtcentrales
 - 35.11.2 Productie van elektriciteit door windenergie
 - 35.11.3 Productie van elektriciteit door zonnecellen, warmtepompen en waterkracht
 - 35.12 Beheer en exploitatie van transportnetten voor elektriciteit, aardgas en warm water
 - 35.13 Distributie van elektriciteit en gasvormige brandstoffen via leidingen
 - 35.14 Handel in elektriciteit en in gas via leidingen
 - 35.2 Productie van aardgas
 - 35.20 Productie van aardgas
 - 35.3 Productie en distributie van stoom en gekoelde lucht
 - 35.30 Productie en distributie van stoom en gekoelde lucht

E Winning en distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering

36 *Winning en distributie van water*

36.0 Winning en distributie van water

36.00 Winning en distributie van water

37 *Afvalwaterinzameling en -behandeling*

37.0 Afvalwaterinzameling en -behandeling

37.00 Afvalwaterinzameling en -behandeling

38 *Afvalinzameling en -behandeling; voorbereiding tot recycling*

38.1 Inzameling van afval

38.11 Inzameling van onschadelijk afval

38.12 Inzameling van schadelijk afval

38.2 Behandeling van afval

38.21 Behandeling van onschadelijk afval

38.22 Behandeling van schadelijk afval

38.3 Voorbereiding tot recycling

38.31 Sloop van schepen, witgoed, computers e.d.

38.32 Gesorteerd materiaal voorbereiden tot recycling

39 *Sanering en overig afvalbeheer*

39.0 Sanering en overig afvalbeheer

39.00 Sanering en overig afvalbeheer

H Vervoer en opslag

49 *Vervoer over land*

49.1 Personenvervoer per spoor (geen tram of metro)

49.10 Personenvervoer per spoor (geen tram of metro)

49.2 Goederenvervoer per spoor

49.20 Goederenvervoer per spoor

49.3 Personenvervoer over de weg

49.31 Openbaar vervoer binnen steden

49.32 Vervoer per taxi

49.39 Overig personenvervoer over de weg

49.39.1 Ongeregeld personenvervoer over de weg

49.39.2 Openbaar interlokaal personenvervoer over de weg

49.39.3 Geregeld besloten personenvervoer over de weg

49.4 Goederenvervoer over de weg

49.41 Goederenvervoer over de weg (geen verhuizingen)

49.42 Verhuisvervoer

49.5 Transport via pijpleidingen

49.50 Transport via pijpleidingen

50 *Vervoer over water*

50.1 Zee- en kustvaart (passagiersvaart en veerdiensten)

50.10 Zee- en kustvaart (passagiersvaart en veerdiensten)

50.2 Zee- en kustvaart (vracht-, tank- en sleepvaart)

50.20 Zee- en kustvaart (vracht-, tank- en sleepvaart)

50.20.1 Zee- en kustvaart (vracht- en tankvaart; geen sleepvaart)

50.20.2 Zee- en kustsleepvaart

50.3 Binnenvaart (passagiersvaart en veerdiensten)

50.30 Binnenvaart (passagiersvaart en veerdiensten)

50.4 Binnenvaart (vracht-, tank- en sleepvaart)

50.40 Binnenvaart (vracht-, tank- en sleepvaart)

50.40.1 Binnenvaart (vrachtvaart)

50.40.2 Binnenvaart (tankvaart)

50.40.3 Binnenvaart (sleep- en duwvaart)

51 *Luchtvaart*

51.1 Personenvervoer door de lucht

51.10 Personenvervoer door de lucht

51.2 Goederenvervoer door de lucht

51.21 Goederenvervoer door de lucht

52 *Opslag en dienstverlening voor vervoer*

52.1 Opslag

52.10 Opslag

52.10.1 Opslag in tanks

52.10.2 Opslag in koelhuizen e.d.

52.10.9 Opslag in distributiecentra en overige opslag (niet in tanks, koelhuizen e.d.)

52.2 Dienstverlening voor vervoer

52.21 Dienstverlening voor vervoer over land

52.22 Dienstverlening voor vervoer over water

52.23 Dienstverlening voor de luchtvaart

52.24 Laad-, los- en overslagactiviteiten

52.24.1 Laad-, los- en overslagactiviteiten voor zeevaart

52.24.2 Laad-, los- en overslagactiviteiten niet voor zeevaart

52.29 Expediteurs, cargadoors en bevrachters; weging en meting

52.29.1 Expediteurs, cargadoors, bevrachters en andere tussenpersonen in het goederenvervoer

52.29.2 Weging en meting

53 *Post en koeriers*

53.1 Nationale post met universele dienstverplichting

53.10 Nationale post met universele dienstverplichting

53.2 Post zonder universele dienstverplichting en koeriers

53.20 Post zonder universele dienstverplichting en koeriers

53.20.1 Post zonder universele dienstverplichting

53.20.2 Koeriers

6.5 Correlation among CSR, corporate image and economic performance of high-tech industries in Taiwan

The study used the Pearson Correlation Analysis to analyze the linking among the three sections: CSR, Corporate Image and Economic Performance. Table 8 indicated that there is a significantly positive correlation among the three variables. The correlation coefficient

Table 7 Regression analysis of the CSR to corporate image

Independent variables	Dependent variables:	Corporate image	
		The mass population ($n = 612$)	Supervisors in high-tech industries ($n = 184$)
CSR	R	0.851	0.762
	RR	0.724	0.580
	<i>F</i> Value	107.537	99.579
	<i>p</i> Value	0.000***	0.000***

Note. * $p < 0.05$: significant; ** $p < 0.01$: highly significant; *** $p < 0.001$ extremely significant

Table 8 Correlation analysis of CSR, economic performance and corporate image

	Dimension	CSR	Economic performance	Corporate image
CSR	Correlation coefficient	1.000		
	<i>p</i> Value			
Economic performance	Correlation coefficient	0.653***	1.000	
	<i>p</i> Value			
Corporate image	Correlation coefficient	0.579***	0.364***	1.0000
	<i>p</i> Value	0.000	0.000	

Note. *** $p < 0.001$ extremely significant

between CSR and Economic Performance (0.653) is higher than CSR and Corporate Image (0.579); the correlation coefficient between CSR and Economic Performance (0.653) is higher than the Economic Performance and Corporate Image (0.364); finally, the correlation coefficient between CSR and Corporate Image (0.579) is higher than the Economic Performance and Corporate Image (0.364). To sum up, the positive correlation between CSR and Economic Performance is most significant; what follows is the positive correlation between CSR and Corporate Image; the correlation between the Corporate Image and Economic Performance is least significant. In other words, businesses that take more responsibilities will gain more customer satisfaction. Based on the analysis mentioned above, high-tech industries can increase their Economic Performance by taking on social responsibilities, and then improve their Corporate Image.

Bijlage 3: Global Reporting Guidelines (Environment)

Performance Indicators

Aspect: Materials

- CORE** EN1 Materials used by weight or volume.
- CORE** EN2 Percentage of materials used that are recycled input materials.

Aspect: Energy

- CORE** EN3 Direct energy consumption by primary energy source.
- CORE** EN4 Indirect energy consumption by primary source.
- ADD** EN5 Energy saved due to conservation and efficiency improvements.
- ADD** EN6 Initiatives to provide energy-efficient or renewable energy-based products and services, and reductions in energy requirements as a result of these initiatives.
- ADD** EN7 Initiatives to reduce indirect energy consumption and reductions achieved.

Aspect: Water

- CORE** EN8 Total water withdrawal by source.
- ADD** EN9 Water sources significantly affected by withdrawal of water.
- ADD** EN10 Percentage and total volume of water recycled and reused.

Aspect: Biodiversity

- CORE** EN11 Location and size of land owned, leased, managed in, or adjacent to, protected areas and areas of high biodiversity value outside protected areas.
- CORE** EN12 Description of significant impacts of activities, products, and services on biodiversity in protected areas and areas of high biodiversity value outside protected areas.
- ADD** EN13 Habitats protected or restored.
- ADD** EN14 Strategies, current actions, and future plans for managing impacts on biodiversity.
- ADD** EN15 Number of IUCN Red List species and national conservation list species with habitats in areas affected by operations, by level of extinction risk.

Aspect: Emissions, Effluents, and Waste

- CORE** EN16 Total direct and indirect greenhouse gas emissions by weight.
- CORE** EN17 Other relevant indirect greenhouse gas emissions by weight.
- ADD** EN18 Initiatives to reduce greenhouse gas emissions and reductions achieved.
- CORE** EN19 Emissions of ozone-depleting substances by weight.
- CORE** EN20 NO_x, SO_x, and other significant air emissions by type and weight.
- CORE** EN21 Total water discharge by quality and destination.

- CORE** EN22 Total weight of waste by type and disposal method.
- CORE** EN23 Total number and volume of significant spills.
- ADD** EN24 Weight of transported, imported, exported, or treated waste deemed hazardous under the terms of the Basel Convention Annex I, II, III, and VIII, and percentage of transported waste shipped internationally.
- ADD** EN25 Identity, size, protected status, and biodiversity value of water bodies and related habitats significantly affected by the reporting organization's discharges of water and runoff.

Aspect: Products and Services

- CORE** EN26 Initiatives to mitigate environmental impacts of products and services, and extent of impact mitigation.
- CORE** EN27 Percentage of products sold and their packaging materials that are reclaimed by category.

Aspect: Compliance

- CORE** EN28 Monetary value of significant fines and total number of non-monetary sanctions for non-compliance with environmental laws and regulations.

Aspect: Transport

- ADD** EN29 Significant environmental impacts of transporting products and other goods and materials used for the organization's operations, and transporting members of the workforce.

Aspect: Overall

- ADD** EN30 Total environmental protection expenditures and investments by type.

ENVIRONMENTAL PERFORMANCE INDICATOR TEMPLATE

Theme	Performance measure	Indicator(s)
Energy efficiency	Total consumption of energy – this includes all energy consumed when undertaking the functions of the agency, such as energy consumed for office buildings and transportation	Amount of electricity purchased/consumed (\$/kWh) Amount of gas purchases/consumed (\$/MJ) Amount of other fuels purchased/consumed (\$/kWh/MJ/L) Air travel distances (km)
	Total consumption of green energy – this includes the purchase of energy from sustainable sources	Amount of green energy purchased/consumed (\$/kWh) during the reporting period
	Greenhouse gas emissions	Amount of greenhouse gases produced (tonnes) ³
	Relative energy uses – this includes the green energy use relative to non-renewable energy use and energy use per employee	Amount of green energy purchased/consumed divided by the amount of electricity/gas/other fuels purchased/consumed Amount of total energy purchased/consumed (\$/kWh) per employee Amount of waste produced (tonnes)
Waste	Total waste production – this includes all waste (i.e. unwanted byproducts) produced when undertaking the functions of the agency	
	Un-recyclable waste production – this includes all wastes that are not re-used or recycled	Amount of waste going to landfills (tonnes)
	Recyclable waste production (excluding office paper)	Amount of waste going to recycling facilities (tonnes)
	Paper waste production	Amount of waste paper going to recycling facilities (tonnes) Amount of paper sourced from recyclable sources (tonnes)
	Use of renewable/ recyclable products	Percentage of paper sourced from recyclable sources (percent)
	Relative waste production	Amount of products sourced from renewable/recyclable sources (tonnes) Amount of the total waste (tonnes) per employee
Water	Total consumption of water – this includes all water consumed when undertaking the functions of agency	Amount of water purchased/consumed (\$/L) ⁴
	Grey water capture and use – this includes all waste water capture and re-use/recycling	Amount of grey water captured (L) Amount of grey water recycled (L) Amount of grey water re-used (L)
	Rainwater capture and use – this includes all rain water captured and used onsite	Amount of rainwater captured (L) Amount of captured rainwater used (L)
	Relative consumption/use of water – this includes the use of water per employee	Amount of total water use (L) per employee

INDICATOR	QUANTITY MEASURE
<i>Annual energy use & greenhouse gas emissions during reporting year</i>	
Energy consumed	Total and/or per employee
Change in energy consumption since last year/first year of reporting	Change in total and/or per employee
Greenhouse gas emissions	Total and/or per employee
Change in emissions since last year/first year of reporting	Change in total and per employee
<i>Procurement during reporting year</i>	
Dollar value of green purchases as a percent of total procurement budget during the year	Total and/or per employee
Change in dollar value since last year/first year of reporting	Change in total and/or per employee (adjusted for inflation)
<i>Paper use during the reporting year</i>	
Paper consumed	Total and/or per employee
Change in paper consumption since last year/first year of reporting	Change in total and/or per employee
Paper reused or recycled	Proportion
Change since last year/first year of reporting in the reuse or recycling of paper	Change in proportion
<i>Waste generated reporting year</i>	
Solid waste generated per employee	Total and/or per employee
Solid waste diverted from landfill	Proportion
<i>Vehicles use in reporting year</i>	
Vehicles in use (owned, leased or hired) by the organisation	Average number of vehicles used per day/average number of days of vehicle use per employee/average kilometres per day travelled (total and per employee)
Alternative fuel vehicles to the number owned or leased in the reporting year	Proportion.
<i>Water use in reporting year</i>	
Water used	Total and/or per employee
Grey water recycled	Proportion

ACTIVITY/INDICATOR	EXPRESSION OF INDICATOR
Matters of national environmental significance	Number/proportion of decisions/action affecting matters of national environmental significance
Land cleared, conserved, contaminated or revegetated (not necessarily by the organisation) as a result of decisions or other actions of organisation	Estimated area of land impacted by the activity, and nature and degree of impact.
Greenhouse gases or other pollutants emitted (not necessarily by the organisation) as a result of decisions or other actions of organisation	Estimated quantity of emissions
Water quality or quantity affected (not necessarily by the organisation) as a result of decisions or other actions of organisation	Could be measured as an estimation of volume of waste water released, total amount of pollutants released to waste water or the volume of water diverted from the environment and/or other uses
Species, ecological communities affected (not necessarily by the organisation) as a result of decisions or other actions of organisation	Could be expressed as a number of individuals, species or communities
Human environment affected (not necessarily by the organisation) as a result of decisions or other actions of organisation	Could be expressed as number of people or area of human settlement affected by activity by nature and degree of effect.

WADDENTOETS VOOR HAVENS

Wat is de Waddentoets?

De Waddentoets is ontwikkeld als instrument om te toetsen of projecten in het Waddengebied duurzaam zijn.

De toets van de maatschappelijke noodzaak

De eerste toets die zal moeten worden verricht, is de maatschappelijke behoefte aan het project. Een locatie kan nog zo duurzaam worden ingericht, als er geen maatschappelijke noodzaak is aangetoond, is het een onnodige aantasting van het cultuurhistorische landschap, de openheid, de duisternis enz.

Prioritering

De prioriteiten in het Waddengebied liggen bij de rechtstreekse effecten op de Waddenzee (deze zijn vet weergegeven). Vervolgens hebben prioriteit de effecten die van invloed zijn op het Waddengebied. Duurzaamheid betekent dat er geen nadelen mogen worden afgewenteld. Niet naar volgende generaties, niet naar andere regio's, enz. Een voorbeeld is kernenergie, waarbij een onopgelost afvalprobleem naar volgende generaties wordt doorgeschoven en continu een veiligheidsrisico oplevert.

De noodzaak van specialisatie en bundeling

Om de Waddenzee zo onaangetast mogelijk te laten, is het nodig activiteiten zodanig te structureren dat er zo weinig mogelijk ingrepen nodig zijn. Een voorbeeld is: niet overal de vaargeul verdiepen, maar alleen daar waar het weinig kwaad kan en weinig ingrepen vereist. De overige vaargeulen hoeven dan niet of minder uitgediept te worden.

1. **duisternis**
 - a. **geen grote, hoge lichtbronnen (bijv. fakkels) in verband met aantrekken van vogels**
 - b. **zo min mogelijk verlichting**
 - c. **lichtkleur die natuur zo min mogelijk verstoord**
2. **behoud cultuurhistorisch landschap**
 - a. **aantasting structuur van landschap, bijv. weghalen terpen/wierden**
 - b. **bebouwing qua structuur (hoogte, kleuren,...) aan landschap aanpassen**
3. **open landschap, massiviteit, beperking ruimtebeslag**
 - a. **lage bebouwing**
 - b. **efficiënt ruimtegebruik/intensiveren ruimtegebruik**
 - c. **geen enorme loodsen, die van heinde en verre te zien zijn**
4. **biodiversiteit**
 - a. **behoud en herstel biodiversiteit in en om de Waddenzee (ruimte voor (tijdelijke) natuurontwikkeling op braakliggende terreinen, behoud hoogwatervluchtplaatsen en broedgelegenheid, enz.)**
5. **risico's (veiligheid)**
 - a. **BRZO**
 - b. **BEVI**
 - c. **Opslag gevaarlijke stoffen (PGS)**
 - d. **Veiligheid scheepvaart (preventie ongelukken, vervoer gevaarlijke stoffen over de Waddenzee)**
6. **water(bodem)kwaliteit**
 - a. **lozing verwarmd of vervuild water**
 - b. **vervuiling door onderhoud schepen**
 - c. **vertroebeling van water bij baggeren (?)**
 - d. **coating van schepen**
 - e. **Aanwezigheid vervuilde waterbodem. Wat gebeurt hiermee (ook bijv. bij baggeren)?**
7. **geluidhinder**
 - a. **wordt de natuur verstoord?**
 - b. **zijn er klachten over geluidsoverlast**
8. **omgang diepte en breedte van de vaargeul; omgang met getijden**
 - a. **is de omvang van de vaargeul bepalend voor de activiteiten, of volgt de vaargeul de activiteiten?**

b. belemmert het op diepte houden van de vaargeul de natuurlijke morfologische processen?

9. energie
 - a. gebruik wkk
 - b. gebruik hernieuwbare brandstof
 - c. restwarmtegebruik
 - d. energiebesparing
10. vervoer
 - a. mogelijkheden reizen/transport per schip/trein/OV
 - b. efficiënte verkeersafwikkeling (geen files)
 - c. combineren vervoer goederen en personen
11. afval
 - a. faciliteiten voor afgeven afval door schepen
 - b. collectieve inzameling en afvoer van afvalstoffen (afvalmanagement)
12. vervuiling lucht
 - a. gebruik zo min mogelijk vervuilende brandstof
 - b. productieproces en grondstoffen optimaliseren op zo min mogelijk luchtmissies
 - c. plaatsen filters en andere end-of-pipe oplossingen
 - d. wordt voldaan aan de van toepassing zijnde regelgeving?
13. vervuiling bodem
 - a. NRB
 - b. aanwezigheid bestaande bodemverontreiniging. Zijn er plannen om deze te saneren?
14. zuinig omgaan met water
 - a. nuttig gebruik regenwater
 - b. grijs-watersysteem
 - c. ontkoppelen regenwater van DWA-riool
 - d. waterbesparing
15. transparantie van milieubeleid
 - a. milieujaarverslag
 - b. open houding naar bijv. omwonenden en milieu- en natuurorganisaties; betrekken bij nieuwe ontwikkelingen
16. uitwisseling tussen bedrijven van energie, water en grondstoffen (uitwisseling stromen)
 - a. bevorderen restwarmtegebruik
 - b. aanwezigheid van meerdere bedrijven uit dezelfde keten op het terrein, waardoor zo min mogelijk transport van (gevaarlijke) stoffen plaats hoeft te vinden
17. het gezamenlijk gebruik van utilities en bedrijfsfuncties (utility sharing)
 - a. parkmanagement

Onderwerp		Waardering	Toelichting	Verbetermogelijkheden/eisen
1	duisternis			
2	behoud cultuurhistorisch landschap			
3	open landschap, massiviteit, beperking ruimtebeslag			
4	biodiversiteit			
5	risico's (veiligheid)			
6	water(bodem)kwaliteit			
7	geluid			
8	vaargeul			
9	energie			
10	vervoer			
11	afval			
12	luchtvervuiling			
13	bodemvervuiling			
14	watergebruik			
15	transparantie milieubeleid			
16	uitwisseling tussen bedrijven van energie, water en grondstoffen			
17	gezamenlijk gebruik van utilities en bedrijfsfuncties (utility sharing)			

Waardering:

-- : zeer negatief; hier kan de Waddenvereniging niet mee akkoord gaan.

- : negatief; probleem, afhankelijk van de uiteindelijke uitvoering kan de Waddenvereniging nog besluiten akkoord te gaan.

+/- : enigszins negatief; aandachtspunt bij uitvoering

+ : geen probleem

++ : positief; dit punt zeker behouden

Bijlage 6: Interviews

Interviewvragen

Een deel van de interviews is beantwoord via e-mail, en een deel is telefonisch afgenomen. Omdat het kleine interviews zijn is besloten om deze interviews niet uitgebreid uit te werken.

Eerst volgen de onbeantwoorde interviewvragen, daarna de interviews zelf.

Basisinformatie bedrijf

- Aantal werknemers:
- Omzet:
- Winst:
- Wat verstaat u onder duurzaamheid?
- Wanneer vindt u dat een bedrijf duurzaam bezig is?
- Heeft u het idee dat uw bedrijf veel doet aan duurzaamheid? Zo ja, wat dan?
- Wat is de motivatie van uw bedrijf om (wel/niet) iets aan duurzaamheid te doen?
- Is er draagvlak binnen uw bedrijf voor duurzaamheidsmaatregelen? Waarom wel/niet?
- Op een schaal van 1-10, in hoeverre maakt uw bedrijf gebruik van de mogelijkheden die er zijn op het gebied van duurzaamheid voor uw bedrijf?
- Wordt uw bedrijf gestimuleerd om met duurzaamheid bezig te zijn? Zo ja, door welke van de onderstaande factoren?
 - De overheid.
 - Non-gouvernementele organisaties.
 - Consumenten.
 - Sectororganisaties.
 - Anderen (graag toelichten)..
- Hoe kunnen de bovenstaande factoren (voor zover van toepassing) uw bedrijf nog meer stimuleren om iets met duurzaamheid te doen?
- Welke factoren zijn voor uw bedrijf van grote invloed en welke van kleine/geen invloed?
- Denkt u dat de manier waarop uw bedrijf omgaat met het concept duurzaamheid invloed heeft op de beeldvorming van anderen van uw bedrijf? En wat voor invloed heeft dit?
- Hoe is het volgens u gesteld met de natuurkwaliteit in de Eems (en de Waddenzee)? Hoe komt u tot dat beeld?
- Heeft de nabijheid van de Eems/Waddenzee invloed op uw bedrijf? Zo ja, hoe? Ervaart u dit als positief of negatief?
- Kent u de Red de Eems-Award? (www.red-de-eems.nl) Wie zou volgens u deze Award moeten krijgen? Waarom?

Energiebedrijf

Basisinformatie bedrijf

- Aantal werknemers:85
- Winst:Als alle energiebedrijven niet zoveel op dit moment
- Wat verstaat u onder duurzaamheid? Producteren met zo weinig mogelijk nadelige invloed voor de omgeving
- Wanneer vindt u dat een bedrijf duurzaam bezig is?
Als het een bedrijfsvoering met een langdurig karakter heeft en hierbij aandacht schenkt aan de omgeving en het milieu. Daarnaast als het bedrijf naar middelen zoekt om duurzaam te produceren.

- Heeft u het idee dat uw bedrijf veel doet aan duurzaamheid? Zo ja, wat dan?
Zo efficiënt mogelijk ons produkt maken(electriciteit en stoom). Wij proberen daar continu optimaal mee bezig te zijn. Mede door het WKC karakter van ons bedrijf, denk ik dat dit goed lukt.

Bovendien kopen wij stoom in van de vuilafvalverwerkingsbedrijf, produceren wij algen en reduceren we de CO2 uitstoot daarmee. Van die algen maken we biologische olie, die wij in onze verfproducten gebruikt om biologische verf te maken.

Tenslotte zijn er plannen om windmolens te gaan plaatsen.

- Wat is de motivatie van uw bedrijf om (wel/niet) iets aan duurzaamheid te doen?Het milieu en de omgeving.

- Is er draagvlak binnen uw bedrijf voor duurzaamheidsmaatregelen? Waarom wel/niet?
Ja, omdat het één van de speerpunten van ons bedrijf is.

- Op een schaal van 1-10, in hoeverre maakt uw bedrijf gebruik van de mogelijkheden die er zijn op het gebied van duurzaamheid voor uw bedrijf?

8

- Wordt uw bedrijf gestimuleerd om met duurzaamheid bezig te zijn? Zo ja, door welke van de onderstaande factoren?
Anderen: in de vorm van bedrijfspolicy en door voortdurend onderzoek hierna.
- Hoe kunnen de bovenstaande factoren (voor zover van toepassing) uw bedrijf nog meer stimuleren om iets met duurzaamheid te doen?
Meer subsidie.

- Welke factoren zijn voor uw bedrijf van grote invloed en welke van kleine/geen invloed?
- Denkt u dat de manier waarop uw bedrijf omgaat met het concept duurzaamheid invloed heeft op de beeldvorming van anderen van uw bedrijf? En wat voor invloed heeft dit? Ja, we produceren in verhouding met de reguliere centrales al stoom en energie met een hoog rendement door het WKC model en dit wordt alleen maar beter.
- Hoe is het volgens u gesteld met de natuurkwaliteit in de Eems (en de Waddenzee)? Hoe komt u tot dat beeld? Goed. Dat zie je aan de kwaliteit en de populatie in de Wadden.
- Heeft de nabijheid van de Eems/Waddenzee invloed op uw bedrijf? Zo ja, hoe? Ervaart u dit als positief of negatief? Ja, we worden geacht om ons te houden aan de milieu eisen en bovendien blijven we geprikkeld om goed met onze burens in de vorm van bewoners van Delfzijl en de populatie in de Wadden om te gaan. Dit is voor ons een positieve invloed.
- Kent u de Red de Eems-Award? (www.red-de-eems.nl) Wie zou volgens u deze Award moeten krijgen? Waarom?NEE, geen idee wat dat is.

Energiebedrijf (2 interviewees)

- Wat verstaat u onder duurzaamheid?

Verantwoord produceren. Hoger rendement. Beter zuinigere technieken. Biomassa. Wijze van energie opwekken met minimale milieubelasting.

- Wanneer vindt u dat een bedrijf duurzaam bezig is?

Verantwoordelijkheid voor de maatschappij van de toekomst zien en ernaar handelen. Onderwerp überhaupt op de agenda hebben. Meten aan co2 uitstoot, co2 neutraal.

- Heeft u het idee dat uw bedrijf veel doet aan duurzaamheid? Zo ja, wat dan?

Overgang naar duurzaamheid. Ja. Restenergie gebruiken voor eigen kantoren, gescheiden afval, dubbel glas, papiergebruik omlaag, videoconferencing. Rendementswinst veel belangrijker, veel meer effect. Hernieuwbare energiebronnen. Veel verbetertrajecten, meer rendement.

- Wat is de motivatie van uw bedrijf om (wel/niet) iets aan duurzaamheid te doen?

Rendementswinst, milieu, verantwoordelijkheid. Beter leefklimaat, lagere kosten. Imago beetje.

- Is er draagvlak binnen uw bedrijf voor duurzaamheidsmaatregelen? Waarom wel/niet?

Ja. 2^e natuur bij het bedrijf (rendement).

- Op een schaal van 1-10, in hoeverre maakt uw bedrijf gebruik van de mogelijkheden die er zijn op het gebied van duurzaamheid voor uw bedrijf?

8. top 10 forbes meest maatschappelijke onderneming. 8. Erg bewust.

- Wordt uw bedrijf gestimuleerd om met duurzaamheid bezig te zijn? Zo ja, door welke van de onderstaande factoren?

- De overheid. Ja. Kan veel zijn. Doet ook veel. Kan ook bedreiging zijn. Ja, kan meer stimuleren.
- Non-gouvernementele organisaties. Ja, belangrijk. Houdt je scherp. Ja, om draagvlak.
- Consumenten. Ja. Vragen om groene energie. Ja, duurzaamheid voor concurrentiepositie.
- Sectororganisaties. Ja. Samen beslissingen nemen.
- Anderen (graag toelichten). Innovatiebedrijven. Nieuwe rendabele systemen.
- Hoe kunnen de bovenstaande factoren (voor zover van toepassing) uw bedrijf nog meer stimuleren om iets met duurzaamheid te doen?

Vnl innovatietechnologie. Evt aandeelhouders. Beter technologie tbv rendement. Overheidssubsidies.

- Welke factoren zijn voor uw bedrijf van grote invloed en welke van kleine/geen invloed?

Overheid is van grote invloed.

- Denkt u dat de manier waarop uw bedrijf omgaat met het concept duurzaamheid invloed heeft op de beeldvorming van anderen van uw bedrijf? En wat voor invloed heeft dit?

Ja. Positief. Is bepalend, niet allesoverheersend. Onderdeel van bedrijfspresentatie.

- Hoe is het volgens u gesteld met de natuurkwaliteit in de Eems (en de Waddenzee)? Hoe komt u tot dat beeld?

Goed, wildstand goed, broedplekken vogels, reeën. Water ook goed. Geen idee.

- Heeft de nabijheid van de Eems/Waddenzee invloed op uw bedrijf? Zo ja, hoe? Ervaart u dit als positief of negatief?

(zee)water gebruik. Neutraal, maakt niet zo veel uit. Ja, rekening houden met. Neutraal.

- Kent u de Red de Eems-Award? (www.red-de-eems.nl) Wie zou volgens u deze Award moeten krijgen? Waarom?

Niet bekend mee. Na uitleg volgt de nominatie: eigen bedrijf

Gecombineerd bedrijf

Basisinformatie bedrijf

Geconsolideerde gegevens van de groep:

- Aantal werknemers: 49.5 fte
- Omzet: 8.3 mln
- Winst: 138.000
- Wat verstaat u onder duurzaamheid? *De mate waarin iets lang gebruikt kan worden.*
- Wanneer vindt u dat een bedrijf duurzaam bezig is? *Als er aandacht is voor het zodanig "gebruiken" van de (werk)omgeving dat die zo lang mogelijk mee gaat.*
- Heeft u het idee dat uw bedrijf veel doet aan duurzaamheid? Zo ja, wat dan? *Ja, zie definitie: aandacht voor (werk)omgeving. Dat betekent namelijk ook dat het bedrijf lang(er) meegaat.*
- Wat is de motivatie van uw bedrijf om (wel/niet) iets aan duurzaamheid te doen? *Intrinsieke motivatie: continuïteit van het bedrijf nastreven impliceert het zogenaamde duurzaam ondernemen. (De term is nieuw, het gedrag niet).*
- Is er draagvlak binnen uw bedrijf voor duurzaamheidsmaatregelen? Waarom wel/niet? *Wel, gebaseerd op het continuïteitsbeginsel van/voor het bedrijf.*
- Op een schaal van 1-10, in hoeverre maakt uw bedrijf gebruik van de mogelijkheden die er zijn op het gebied van duurzaamheid voor uw bedrijf? *8*
- Wordt uw bedrijf gestimuleerd om met duurzaamheid bezig te zijn? Zo ja, door welke van de onderstaande factoren?
 - Sectororganisaties *D.m.v. voorlichting*
 - Krachten in de markt/keten *D.m.v. marktwerking*
 - Anderen (graag toelichten) *Personeel, o.b.v. arbeidsomstandigheden*
- Hoe kunnen de bovenstaande factoren (voor zover van toepassing) uw bedrijf nog meer stimuleren om iets met duurzaamheid te doen? *Niet nodig.*
- Welke factoren zijn voor uw bedrijf van grote invloed en welke van kleine/geen invloed? *Grote invloed: krachten in de markt en personeel.*
- Denkt u dat de manier waarop uw bedrijf omgaat met het concept duurzaamheid invloed heeft op de beeldvorming van anderen van uw bedrijf? En wat voor invloed heeft dit? *Ja, positieve beeldvorming door bredere aandacht dan alleen voor financieel resultaat.*
- Hoe is het volgens u gesteld met de natuurkwaliteit in de Eems (en de Waddenzee)? Hoe komt u tot dat beeld? *Geen relevant beeld van.*
- Heeft de nabijheid van de Eems/Waddenzee invloed op uw bedrijf? Zo ja, hoe? Ervaart u dit als positief of negatief? *Beperkte invloed, verbonden aan werkzaamheden (overslag), verder niet.*
- Kent u de Red de Eems-Award? (www.red-de-eems.nl) Wie zou volgens u deze Award moeten krijgen? Waarom? *Niet bekend. Heb niet de overtuiging dat een Award iets kan doen voor de Eems of bijdraagt aan duurzaam ondernemen.*

Scheepvaartbedrijf

Basisinformatie bedrijf

- Aantal werknemers: 7
- Wat verstaat u onder duurzaamheid?

Hergebruik, afbreekbaar, natuurneutraal, denken aan de kinderen.

- Wanneer vindt u dat een bedrijf duurzaam bezig is?

Energiemaatregelen.

- Heeft u het idee dat uw bedrijf veel doet aan duurzaamheid? Zo ja, wat dan?

Nog niet echt veel.

- Wat is de motivatie van uw bedrijf om (wel/niet) iets aan duurzaamheid te doen?

Toekomst denken voor de jeugd.

- Is er draagvlak binnen uw bedrijf voor duurzaamheidsmaatregelen? Waarom wel/niet?

Ja, duurzaamheid is een persoonlijke beleving, manier van denken.

- Op een schaal van 1-10, in hoeverre maakt uw bedrijf gebruik van de mogelijkheden die er zijn op het gebied van duurzaamheid voor uw bedrijf?

7

- Wordt uw bedrijf gestimuleerd om met duurzaamheid bezig te zijn? Zo ja, door welke van de onderstaande factoren? **Allemaal doen ze niets, OH kan meer doen.**

- De overheid
- Non-gouvernementele organisaties
- Consumenten
- Sectororganisaties
- Krachten in de markt/keten
- Andere bedrijven
- Anderen (graag toelichten)

- Hoe kunnen de bovenstaande factoren (voor zover van toepassing) uw bedrijf nog meer stimuleren om iets met duurzaamheid te doen? **Subsidies e.d. van overheid, meer actief meedenken met ondernemers.**

- Welke factoren zijn voor uw bedrijf van grote invloed en welke van kleine/geen invloed?

Allemaal geen invloed.

- Denkt u dat de manier waarop uw bedrijf omgaat met het concept duurzaamheid invloed heeft op de beeldvorming van anderen van uw bedrijf? En wat voor invloed heeft dit?

Windenergie. Ja. Positief.

- Hoe is het volgens u gesteld met de natuurkwaliteit in de Eems (en de Waddenzee)? Hoe komt u tot dat beeld?

Beterende hand. 6,5. Activiteiten in de eems. Toename vissen, zeehonden.

- Heeft de nabijheid van de Eems/Waddenzee invloed op uw bedrijf? Zo ja, hoe? Ervaart u dit als positief of negatief?

Mogelijk hinderende factor. Bedrijf negatief, persoon positief.

- Kent u de Red de Eems-Award? (www.red-de-eems.nl) Wie zou volgens u deze Award moeten krijgen? Waarom? **Niet bekend mee. Na uitleg: wil niemand nomineren, wil niet zijn eigen bedrijf nomineren.**

Recyclingbedrijf

- Wat verstaat u onder duurzaamheid? **Werken met het oog op de toekomst en het milieu**
- Wanneer vindt u dat een bedrijf duurzaam bezig is? **Als het werkt met het oog op de toekomst en het milieu**
- Heeft u het idee dat uw bedrijf veel doet aan duurzaamheid? Zo ja, wat dan? **Ja, recyclingbedrijf in puinrecycling. Grondstoffen = puin van sloop (woningen en gebouwen) wordt bewerkt en vormt zo een bouwstof voor de grond- weg en waterbouw.**
- Wat is de motivatie van uw bedrijf om (wel/niet) iets aan duurzaamheid te doen? **Zorgen voor morgen**
- Is er draagvlak binnen uw bedrijf voor duurzaamheidsmaatregelen? Waarom wel/niet? -
- Op een schaal van 1-10, in hoeverre maakt uw bedrijf gebruik van de mogelijkheden die er zijn op het gebied van duurzaamheid voor uw bedrijf? **10**
- Wordt uw bedrijf gestimuleerd om met duurzaamheid bezig te zijn? Zo ja, door welke van de onderstaande factoren? **Nee, eerder tegen gewerkt door strenge regelgeving.**
 - De overheid
 - Non-gouvernementele organisaties
 - Consumenten
 - Sectororganisaties
 - Krachten in de markt/keten
 - Andere bedrijven
 - Anderen (graag toelichten)
- Hoe kunnen de bovenstaande factoren (voor zover van toepassing) uw bedrijf nog meer stimuleren om iets met duurzaamheid te doen?
- Welke factoren zijn voor uw bedrijf van grote invloed en welke van kleine/geen invloed?
- Denkt u dat de manier waarop uw bedrijf omgaat met het concept duurzaamheid invloed heeft op de beeldvorming van anderen van uw bedrijf? En wat voor invloed heeft dit? **niet**
- Hoe is het volgens u gesteld met de natuurkwaliteit in de Eems (en de Waddenzee)? Hoe komt u tot dat beeld? **Geen idee**
- Heeft de nabijheid van de Eems/Waddenzee invloed op uw bedrijf? Zo ja, hoe? Ervaart u dit als positief of negatief? **N.v.t.**
- Kent u de Red de Eems-Award? (www.red-de-eems.nl) Wie zou volgens u deze Award moeten krijgen? Waarom? **Kennen wij niet**

Bijlage 7: Peer review + eigen toelichting
Peer review formulier - Bachelorthesis

<i>Algemeen</i>	
Is de opbouw van de thesis duidelijk?	Niet echt, het is niet helemaal duidelijk waar welk deel begint.
Is de samenhang tussen de verschillende onderdelen duidelijk?	Ja, er zit een logische opbouw in, en de onderdelen lopen logisch in elkaar over.
Is de meerderheid van de bronnen wetenschappelijk? Zo niet, is daar een goede reden voor?	Ja, er zitten enkele stukken <i>grijze literatuur</i> bij, zoals rapporten. Deze stukken zijn echter wel nuttig voor dit onderzoek.
Is de gebruikte literatuur recent? Zo niet, is daar een goede reden voor?	Ja
Zijn alle gebruikte bronnen vermeld in de literatuurlijst?	Ja.
Worden bronnen correct geciteerd?	Ja.
Wordt correct verwezen naar bronnen, volgens het Harvard systeem?	Ja.
Verduidelijken gebruikte figuren en tabellen de tekst?	Ja.
Zijn figuren en tabellen correct genummerd en wordt ernaar verwezen in de tekst?	Ja.
Is de tekst duidelijk en leesbaar?	Ja.

Hoe is de opbouw van de zinnen?	Goed, al zijn er soms een paar kleine foutjes ingeslopen.
Zijn de spelling, grammatica, en interpunctie correct?	Ja.
Vragen/ Opmerkingen	
<p>Qua opbouw en stijl zou het misschien handig zijn als je elk onderdeel van je onderzoek (samenvatting, inleiding, theoretisch kader, methodologie, resultaten & conclusies) elke keer op een nieuwe pagina begint. Dit markeert duidelijk dat er een ander onderdeel besproken wordt. Ik heb dit in het verslag aangepast, en ik heb in de resultaten ook elke deelvraag op een aparte pagina laten beginnen.</p> <p>Verder een prima thesis, het zit goed in elkaar.</p>	

Samenvatting	
Worden de belangrijkste elementen uit het onderzoek besproken?	Ja, het wordt duidelijk uitgelegd.
Worden onderwerp, doelstelling, onderzoeksvragen, methoden, resultaten en conclusies samengevat?	<p>Ja, alleen de laatste deelvraag (<i>Hoe kunnen bedrijven in de Eemshaven en de haven van Delfzijl gestimuleerd worden naar een meer duurzame ontwikkeling?</i>) wordt niet vermeld.</p> <p>Deze opmerking klopt niet; de deelvraag (het is eigenlijk de hoofdvraag) wordt wel vermeld</p>
Vragen/ Opmerkingen	

Inleiding

Is het onderwerp duidelijk afgebakend?	Ja, zowel het onderwerp (duurzaamheidscriteria) als onderzoeksgebied (Eems-Dollard estuarium) zijn duidelijk beschreven en afgebakend.
Wordt de relevantie van het onderwerp duidelijk uiteengezet?	Ja, er wordt een korte beschrijving gegeven van de “Red de Eems Award”, waar het onderzoek min of meer op gebaseerd is.
Wat is het doel van het onderzoek, geformuleerd in je eigen woorden?	Het doel van het onderzoek is het opstellen van enkele criteria voor duurzaamheid.
Zijn het doel en de onderzoeksvragen ingebed in wetenschappelijke literatuur?	Niet echt, er wordt alleen verwezen naar de Red de Eems Award.
Wekt de inleiding je interesse op? Waardoor (niet)?	Ja, duurzaamheid is een heel thema wat veel in het nieuws is, ik ben benieuwd naar de resultaten.
Vragen/ Opmerkingen	

Theoretisch kader	
Vormen de besproken theoretische inzichten een relevante basis voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag/-vragen?	Ja, het onderzoek richt zich op bedrijven, en de relatie tussen duurzaamheid en bedrijven worden goed besproken. Misschien kan er nog een algemene theorie over duurzaamheid in.
Worden de theoretische inzichten op een begrijpelijke manier uiteengezet?	Ja, het is duidelijk verwoordt.
Wordt verwezen naar relevante internationale wetenschappelijke literatuur? (artikelen uit	Ja.

wetenschappelijke tijdschriften en wetenschappelijk boeken)	
Is het theoretisch kader logisch opgebouwd?	Ja, verschillende factoren worden besproken, allereerst het belangrijkste, nl. duurzaamheid. Daarna een deel over bedrijven en dan het onderzoeksgebied.
Sluit het conceptueel model aan bij de onderzoeksvragen en theorie?	Ja, belangrijke begrippen worden goed uitgelegd.
Vragen/ Opmerkingen	

Methodologie	
Wordt de keuze voor de gebruikte methoden van dataverzameling en data-analyse goed toegelicht?	Ja, de keuzes zijn logisch en helder toegelicht.
Sluiten de manieren van dataverzameling en data-analyse aan bij doelstelling en onderzoeksvragen?	Ja, de manier van onderzoeken is een logische keuze, gezien de deelvragen.
Zijn de gebruikte vragenlijsten, lijsten met observatiepunten, etc. opgenomen in bijlagen?	Ja.
Wordt duidelijk uitgelegd hoe te werk is gegaan bij het verzamelen en analyseren van de gegevens?	Ja.
Wordt gereflecteerd op de kwaliteit van de verzamelde gegevens?	Nee, hier zou misschien nog een kort stukje over geschreven kunnen worden. Er wordt wel gereflecteerd op de kwaliteit van de interviews. Op de kwaliteit van de literatuur

	wordt eigenlijk niet gereflecteerd. Ik weet ook niet precies wat ik daarvan moet zeggen
Is voldoende uiteengezet welke ethische vraagstukken in het onderzoek relevant zijn, en hoe hiermee is omgegaan?	Aan de ene kant wel, er wordt besproken dat er gebruik gemaakt is van zowel telefonische als schriftelijke enquêtes, maar er zou nog wat gezegd kunnen worden over hoe je als onderzoeker bijv. overkomt op je respondenten.
Zijn de paragrafen over methodologie logisch opgebouwd?	Ja, de verschillende methoden van onderzoek worden gescheiden van elkaar beschreven.
Vragen/ opmerkingen	

Resultaten	
Worden de meest relevante resultaten besproken?	Ja, de resultaten uit de literatuur worden duidelijk besproken, en geanalyseerd. Ook resultaten uit de interviews worden op een juiste manier verwerkt.
Worden de resultaten grondig geanalyseerd (en niet alleen beschreven)?	Ja, zie hierboven.
Worden de resultaten in verband gebracht met de onderzoeksvragen?	Ja, er wordt geprobeerd een antwoord te geven op de deelvragen door middel van de resultaten.

Zijn de paragrafen met resultaten logisch opgebouwd?	Ja.
<i>Vragen/ opmerkingen</i>	

<i>Conclusie/discussie</i>	
Worden de onderzoeksvragen beantwoord?	Ja, er wordt kort stilgestaan bij de resultaten, en hiermee de onderzoeksvragen beantwoord.
Worden de resultaten in een breder theoretisch perspectief geplaatst?	Nee, hier zou misschien nog wat aandacht aan besteed kunnen worden, zie ook hieronder.
Worden de resultaten vergeleken met andere onderzoeksresultaten?	Nee, misschien dat hier nog kort een link kan worden gelegd met andere (internationale) onderzoeken naar duurzaamheid. De resultaten worden wel vergeleken met andere onderzoeksresultaten
Worden aanbevelingen gedaan voor toekomstig onderzoek?	Ja.
<i>Vragen/ opmerkingen</i>	

Gebaseerd op:

Pain, R. & G. Mowl (1996) Improving geography essay writing using innovative assessment. *Journal of Geography in Higher Education* 20(1): 19-32

Kennedy-Kalafatis, S. (1996) Encouraging peer dialogue in the geography classroom: peer editing to improve student writing. *Journal of Geography in Higher Education* 20(3): 323-341